

Милијана Балетић
ЕКСХУМАЦИЈА
ИСТИНЕ

Издавач
Милијана Балетић

Рецензенти
Др Жарко Ружић
др Славенко Терзић

Лектор
Др Жарко Ружић

Ликовна опрема
Будимир Војиновић

Тираж
2000

Штампа и повез
„БУДУЋНОСТ“, Нови Сад

Милијана Балетић

ЕКСХУМАЦИЈА
ИСТИНЕ
(ПРЕЛУДИЈ У САРАЈЕВУ)

Нови Сад, 2002.

САДРЖАЈ

ОСТАВЉЕНИ У КЛОПЦИ.....	7
ЗАРОБЉЕНИ У „ХОЛИДЕЈ ИНУ“.....	23
СПАС МЕЂУ СТРАНЦИМА.....	69
БЕЖ' ОДОЛЕН, ЗАКЛАЋЕ ТЕ.....	79
ЧУДО У „БРИСТОЛУ“.....	109
ВЕРБАЛНИ ДВОБОЈ СА ЗЕМЉАКОМ.....	127
КРОЗ БАРИКАДЕ ДО ЛИЧНИХ СТВАРИ.....	167
ПОТЕРНИЦА.....	179
ОД ГЕНЕРАЛА КУКАЊЦА ДО АЕРОДРОМА.....	197
КА ЕПИЛОГУ.....	197
РЕЦЕНЗИЈА ЖАРКА РУЖИЋА.....	223
РЕЦЕНЗИЈА СЛАВЕНКА ТЕРЗИЋА.....	225
О АУТОРУ.....	227
САДРЖАЈ.....	229

Нервира ме да мислим редом! Мисаони хаос некада ме одмара, а ред оставља утисак о губљењу времена! Бежим уназад! Дотичем само акценте прошлости! Развучена нит између, некад је веза, а некад омча! Скачем с теме на тему, са догађаја на догађај! Дигресије су толико велике да подсећају на растурени ум, који у неком мраку, са потпуном тишином, дотиче само врхове и дна!

Све је неповезано и све има везу! Највећу јурњаву за већ догођеним остварујем привидно у потпуном миру! Тело је непомично; само један његов део сумануто јури по оном прошлом! То је тај живот иза мене! Без њега не могу даље, а често бих хтела! Ако хоћеш да живиш, нема заорава: само један догађај својом снагом може да прекрије други! Заборав је смрт, а сећање живот. Хвала лепо! „Чојек би некад купијо смрт, кад би мога”, како је то, безброј пута рекла моја мајка Зорка! Кад би илузије могле бити вечне?! Али, све што је више година, све је мање илузија. Године их уништавају као мехуре од сапунице. Некад године и нису толико значајне колико животни пут који вам је одабран или сте га одабрали сами - ко зна! Срећни умиру са илузијама, кажњени живе без њих. Ја сам их имала много. Сад се грчевито борим за сваку. Ако их све изгубим, нећу издржати! Многих којих више нема, сећам се са горчином, а неке, кад само на њих помислим, дају ми блажено спокојство и носталгичну топлину детињих заблуда

ОСТАВЉЕНА У КЛОПЦИ

Мрак. Дугачки, као лавиринт изувијани ходници, са понегде упаљеним неоном на ниском плафону који отима ваздух, уз споре, одсечне кораке невидљивих сподоба и помешан мирис оружја и униформи – све то чини зграду Телевизије Сарајево кућом страве. Мада је последњих двадесетак дана ова ТВ кућа опкољена борним колима, кад је уобичајено било срести наоружане специјалце који се врзмају по ходницима, ово вече изгледало је другачије. Не видим никог, а чујем да су ту. Притајено дишем. Са неизвесношћу расте страх: откриће ме! Сетих се Кафкиног „Процеса”...! Сулудо! Какав бег?! Мозак прича своју причу, независно од мене или од тражене логике, свеједно. Кафка... каква глупост у овој ситуацији! Живот и литература.... Мозак бежи. Уствари, бежим ја. Подсвест ми је немоћна, кукавичка, тражи спас у илузијама јер свест нема решење. Колико пута сам чула: „живот је роман”! То је увреда за живот! Живот је живот и ту је крај поређењима. Невидљиви из Кафкиног „Процеса”, наметнуше ми паралелу у овој ситуацији! Колико ли ће ОВАЈ процес трајати и какав ће му исход бити – не знам! Уосталом, све је процес; и са видљивима и невидљивима.

Када су ме сниматељ и возач, око деветнаест часова довели до Сарајевске телевизије да за РТС припремим и пошаљем прилог о збивањима тога дана у Сарајеву, договорили смо се да за сат-два, дођу по мене. Двадесет и један сат! Нема их...?! На рецепцији хотела „Београд”, где смо смештени, у строгом центру Сарајева, не јавља се нико. Сама сам у канцеларији телевизије, где су седели новинари Срби. Зовем нервозно сваких неколико минута. Десет сати, ноћ,

ништа! Одједном, кад сам скоро изгубила сваку наду, са друге стране чујем:

„Да!”

„Молим вас, дајте ми собу сто десет.” Трудила сам се да делујем што љубазније, мада ми је то доста тешко падало, с обзиром на изнервираност. Прошла је читава вечност, чини ми се, док ми нису дали телефонску везу у соби. Неизвесност и бес због незнања шта се дешава, стрпљење су ми довели до краја. Једва сам чекала да сву љутњу саспем у лице првом колеги који се јави, очекујући као разлог за недолазак по мене све друго осим оног што се десило. А управо се десило оно што је најлогичније. То сад знам, али „сад” и „онда” су два времена, два света, две логике, два виђења – два бића у истом животу, или једно биће у два... у безброј живота... Можда је ближе истини ово друго. Човек читавог живота настоји да му логично буде оно што жели, а не оно што јесте, јер хоће оно што мисли да му више одговара и тако себи ствара паралелне светове спојене лавиринтима незнања, илузија и освешћења.

„Здраво, ја сам! Што нисте дошли по мене?! Сама сам у телевизији! Не знам шта се дешава! Чекам вас два сата ко лепа луда!” У једном даху, љутито сам изговорила све ове речи.

„Како да дођемо? Јеси ли ти нормална?! Знаш ли ти да је рат у Сарајеву! Возач замало није погинуо, још је у шоку! Ево га у соби, лежи. Кренуо по тебе пре два сата, али су му отели кола и сав материјал који смо снимили протеклих дана! И пиштољ су му у уста стављали! Овде је хаос! Чуди ме како су ти пребацили линију у собу! На рецепцији су специјалци. Ја сам покушавао да телефонирам у Београд али су ми

рекли, онако подругљиво, да рецепционар не ради. Кад сам их питао где је и кад ће почети да ради, рекли су са подсмехом да је отишао у шетњу по „ћаршији”. Хотел је у опсади, барикаде су свуд околу – виде се кроз прозор! Не смеш овамо, бежи некуд! Куд год знаш, само не овамо, ко зна како би прошла!” Монолог који је сниматељ Имре изговорио у једном даху, завршио се спуштањем слушалице.

Куда да бежим?! Како. . .?! Доста ми је висок праг страха. Мислила сам некад да га немам, али живот је разбио и ту илузију. Схватила сам у овом рату да у мени има доста тога што дотад нисам знала. Страх ми је ноге чинио тежим. Чула сам откуцаје срца; личили су на ударце по растегљивој мембрани, који кушају максимум њене еластичности, чија бука надјачава звуке споља. Сваки ударац је, као у ритму, степен по степен, дизао температуру тела. А леђа ледена и мокра! Јасно ми је: у Сарајеву је дефинитивно рат, а ја – у сред Сарајева. . . .

Овде не смем остати, то знам! Излазим полако, на прстима. Што мекше газим, све ми се чини да се више чује шуштање мог одела, ташне и ципела. Смишљам, кобајаги, тактику како да се спасем, додатно оптерећена страхом да су ме можда чули кад сам телефонирао. Бирам други ходник, потпуно мрачан. Мрак налазим као решење да ме неће видети и истовремено као још један извор страха, да су можда и они ту, а да их ја не видим. Кад сам се приближила крају ходника и осврнула за собом, видела сам, као стрелу, узан и дугачак млаз светлости, који ме пратио од, одшкринутих врата собе на дну ходника, у којој сам седела. За овог „непријатеља”, који ме издаје при мом спасењу, откривајући моје намере, ја сам крива.

То сам барем могла решити једним притиском прста на прекидачу – сад је касно!

Долазим на сами крај ходника. Ситуација је потпуно јасна. Први спрат, огромни хол, не баш осветљен, пун „зелених беретки”, (тако су већ звали муслиманску војску) наоружаних до зуба. „Хеклери” обешени о раме и прислоњени на груди. Неко држи руку на обарачу, а неко их обе одмара прекрштене и ослоњене на цев. Не причају баш много између себе. Морам ући у други ходник. Ако ме виде, готова сам. Можда и нисам ако ме не препознају. Ова алтернатива звучи ми утешно. Покушавам да се ухватим за њу, али кратко – навире стварност која је руши.

Већ трећи месец извештавам из Сарајева. Ово је субота вече, четврти април деведесет друге. Сваку намеру коју сам им открила, обелоданила сам. Мрзе ме – знам. Нису се трудили да то прикрију – потпуно логично. Нико не воли када у припреми својих великих, а по друге, прљавих дела, буде откривен, а ја сам то радила, и то на „сва звона”. То је био мој допринос (како ми то сада глупо звучи). Мислила сам да ћу спречити четрдесет прву ако кажем да се поново уједињују исти на исти начин, припремајући се за исто оно што су радили пре педесет година. Мислила сам да ако то видим, чујем, снимим и покажем, да се неће десити. Још једна моја заблуда, која ми може доћи главе. Сад је прави тренутак да због тога будем кажњена – казна због наиве, јер незнање не оправдава – рекли су давно стари латини. Свеједно, шта је -ту је. Сад је њихов тренутак! Искористиће га ако га препознају.

Пре десетак дана сам разговарала са једним Србином који је побегао из хрватског мучилишта у западној Херцеговини, где је, пре два месеца, иако је Босна још увек тада била „цела”, под благословом Алије Изетбеговића, ушло 12000 „ЗЕНГИ” и „ХАВЕОВАЦА” (ЗНГ – Збор националне гарде; ХВО – Хрватско веће обране), како су се тада звале паравојне трупе Хрватске. Изетбеговић никада није хтео то да призна. Мени је чак пред камером рекао пре месец дана да у БиХ нема хрватске војске, и то не трепнувши. А чак је и Савет безбедности УН 4. 02. 1992. својим саопштењем оштро упозорио Хрватску да ће сносити последице ако из БиХ не повуче своје војне трупе. Без обзира на то колико је и СБ УН био на истом задатку, ипак је и то саопштење било доказ и потврда о окупацији БиХ од стране хрватских трупа иако је то Изетбеговић, као председник БиХ негирао. Оно што се није могло сакрити а упорно је покушавано, јесте крвави траг који су за собом остављале те трупе. Заробљени Срби у Хрватским логорима завидели су мртвима. Страшно су их мучили. Још увек ми одзвањају у души јауци мученика печених струјом. Скоро да чујем и рески звук ножа, који фрусне док одсеца три прста на десној руци са живог створа, само зато што се као Србин њима крстио. Упечатљива прича мученог пред камером, стављала ме је у осећање очевица. . . !

„Из коме ме је пробудио потмули бол који је брзо прешао у неподношљиво стање”, причао је логораш. „Лежао сам у нечем мокром, нијесам знао гдје се налазим а очи нијесам мог’о отворит’ од отока због удараца у главу. Десну руку нијесам мог’о да помјерим, била је сломљена. Лијевом сам размакнуо капак

на једном оку и тек тада видио да су ме након пребијања и мучења, онако без свијести, убацили у неку самицу. Лежао сам у локви крви. У први мах помислио сам да је само моја, а онда сам видио да је та просторија, која је била једна од више таквих, направљена преграђивањем некаквог складишта, била сва од локви згрушане крви. Личила је на кланицу. Убачен сам као следећи, помислих. Једва сам чек’о да ме смрт спаси. Бога сам молио да ми узме живот.”

Сваки кадар тог прилога који сам радила и показала преко телевизијског екрана, прошао ми је кроз главу. Боже, да ли се уопште ико сада сећа тих језивих слика стварности, показаних толико пута, из тог монструозног покоља људи трију вера на просторима бивше Југославије! Само ову причу, као једну од безброј, морало је видети неколико милиона људи! Не верујем да је сачувано сећање – народ има кратко памћење, а поготово народ коме ја припадам... Колико пута му је то дошло главе!

Сећање је трајало трен. Можда га је прозвао опрез и страх. Тренутак у ком сам затечена, прави ми збрку у глави. Подсвест поново тражи паралеле. Нову ситуацију решава на начин већ виђени, покушава препознати – прави шаблон најприближнијих решења. Сличност ме укида с ногу! Одузима ми снагу и прибраност. Мучиће ме. . .

Капор је од мене далеко десетак метара, одмах ходник лево. Био је ту пре три сата кад сам спремала прилог. Он је главни и одговорни уредник у информативном програму ТВ Сарајево. Србин је. Помоћи ће ми – надам се! Мада је ожењен Хрватицом или муслиманком – не знам тачно. Што би у некој другој ситуацији било потпуно безначајно, сада је то овде

кључни моменат. То је и једна од околности која га је довела на ово место. Може се рећи и другачије: то га је чинило употребљивим за обе опције. Постоји некад такав сплет околности у животу појединца или у историјском тренутку који вам отвара сва врата, а опет исто то, у неком другом времену, затвара све пред собом. Људи у таквој ситуацији користе другима за растезање од једног до другог краја. Што је такав појединац „еластичнији,, боље докучи од једне до друге стране и, макар привремено, премости две одвојене целине, а он сам – дубоко у себи, увек припада само једној. Друга је његов компромис. Што се те две стране више удаљавају, он је све више разапет. Његово распело је цена успеха, некад и опстанка, на начин како га он одабере и види, или како га је могао видети у времену и простору у ком је створен.

Зову га „купљивим Србином” – чула сам то! Љут је на мене због једне специјалне емисије коју сам правила пре месец дана, у којој се видело да је Босна у свим сегментима „пукла” на три дела по верским шавовима – уствари једног народа. Само Мирко Капор, по задатку, то није хтео да прихвати у тој емисији, а морао је то знати пре свих, с обзиром на своје радно место. Тачно се видело да брани примљени задатак. Мора да је и за њега била доста мучна ситуација када је, гледајући ту емисију, гледао самог себе у очи – то мора да је тешко осећање. То је био период када је муслиманска и хрватска страна све припремала и „одрађивала” у дубокој тајности – „испод жита”. Сви они који су их у томе хтели разобличити не би ли се хаос на неки начин спречио, проглашавани су ратним хушкачима, великосрпским националистима и шовинистима! Због таквих етикета,

сва би се јавност на њих обрушила, а онда би они даље мирно наставили припрему реализације свог, кроз историју добро познатог, великог сна!

Не знам ни кад сам закорачила у ходник према Капору. Постоје, ваљда, неки тренуци које свест брише, прави рупу између две целине – оставља празно, у име наставка – као спас. То је трен! А трен је некад све, а некад ништа. Покушавам да се сетим сваког детаља – није убележен! То је или грешка или пак услов опстајања! Можда је ближе овом другом.

Врата господина Мирка Капора отворила сам одлучно и захтевала да ме пребаци до хотела „Холидеј Ин”, мислећи као и 99% Сарајлија, да је то бедем српски, у сред муслиманског окружења, јер је ту било седиште СДС-а (Српска демократска странка) на челу са Радованом Карахићем. Гледао ме је бледо – празног израза лица, ваљда затечен тренутком што ме изненада баш сада види пред собом. Понашао се као да му се привиђам. А онда је та празнина почела да се пуни осећањима која су се смењивала и допуњавала у нијансама, правећи, за коју секунду, целовиту слику, на којој се видело унутрашње стање и намера. Није ни хтео, а скоро да не би ни могао, све и да је хтео, прикрити радост помешану са малициозношћу, уз жељу за осветом, која ће му се сада лако остварити.

„Ја да те спасим?!“ – обрати ми се изразом хијене која угледа жртву.

„Да, ви!“ – персирам покушавајући да задржим дистанцу, уз формално уважавање. Мада ми га је, када сам радила ту специјалну емисију, било на неки начин жао. Осећала сам да је жртва прошлог времена – из комунистичких експеримената лажног братства и

јединства. Али опет, и међу жртвама има разлике! Танак је! – закључих. Постоје људи који хоће и једно и друго онда када остали губе све. А можда је све само, за обичног човека, непредвидив – чудан судбински сплет околности. Има ситуација када човек није свестан, па самим тим ни крив, али је крив када из свега покушава да изађе премоштавајући амбисе лешевима других.

Можда је човек много бољи од овога мога виђења, које није трајало дуже од неколико секунди, тек толико да ухватим ваздух за другу реченицу. Овакво виђење мог јединог могућег спаситеља у овом часу, потпуно ми је одговарало. Давало ми је илузију оправданог захтевања. Имала сам утисак да ја заправо њему пружам шансу да се тим чином искупи. Као да то радим за њега, а не за себе, сто посто уверена у пуно право на такво понашање! – Каква глупост! Моје право у таквом тренутку! Или још горе, његова обавеза! Некад је виђење толико искривљено колико и ситуација која га је изазвала. То је вероватно тај склад изопаченог, који једино има оправдање као саставни део највећег колективног људског лудила – рата.

„Да, баш ви, да ме спасите!” – наставих.

„Зашто баш ја?!”

„Зато што тренутно овде ви имате највећу власт, и зато што овде не видим никог другог ко би то урадио – и зато што сте Србин, господине Капор!”

Човек се као животиња, кад осети опасност, групише по сродности. Скоро да реагујем инстинктивно, не знам да ли користим разум. Као што се коњи кад их нападну вуци, групишу у круг тако што саставе главе и бране се задњим ногама. Наду за „

круг” ми даје оно „Србин”, мада нисам сигурна да нам је заједнички непријатељ подједнака опасност, па самим тим ни интерес за „круг” није нам исти.

„Требала си прије мисл’т о томе!”

У реченици коју „испали” снагом пројектила, хтео је да ме „убије” за казну што нисам ћутала. Да ме порази – просто згази, докаже себи да је у праву. Да разори моје чврсто убеђење, упорну борбу да кажем (а то је једино што могу) све што сам знала о преварама и њиховом континуитету задњих сто година на овим просторима. О жртвама и заблуди српског рода. О „смртним пресудама” које су Срби потписивали сами себи, мислећи да чине велика дела. И чинили су их, али не себи. Једно такво је и Нишка декларација, којом је у Првом светском рату, 28. децембра 1914. као српски ратни циљ означена „борба за ослобођење и уједињење браће Срба, Хрвата и Словенаца.” Да, „браће”! – тако дословце стоји у том документу. Срби су и буквално гинули да уједине „браћу” и да им створе државу, уместо да су, већ ако морају да гину, гинули правећи државу себи а не „браћи”, па нека браћа праве државу ако им се прави. Трећи чин те драме управо се одвија сада – Срби опет гину, али од „браће”. Други чин је био исти као трећи, само што се дешавао пре шездесет година, а истина о њему је била забрањена под претњом Голог отока.

„Браћа” су много тога, у континуитету, одрађивала касније. Велике су њихове заслуге и у обезглављивању српства, убиством краља Александра у Марсељу тридесет четврте. Каснијим черупањем, од постојећих девет бановина, уз помоћ ментора споља, пред Други светски рат, исцртане су,

заправо границе Титових република у бившој „Југи”, а садашњих држава. Отимање Источне Славоније, а после и Барање, узимање Зетској бановини све од Неретве до данас спорне Превлаке, заједно са Дубровником, и прављење Хрватске бановине, пред сам почетак Другог светског рата, без иједног испаленог метка, уз помоћ једног промућурног ватиканског Хрвата – Мачека и једног купљивога Србина – Цветковића.

Говорила сам и о пуним херцеговачким јамама из Другог светског рата! О Јасеновцу и „србосеку”, о Степинцу! О братоубилачком рату међу лудим Србима, подељеним у четнике и партизане, који су се уништавали до истребљења, да би створили Југославију издељену републичким границама, заправо границама будућих држава из којих ће Срби бити протерани.

Говорила сам и о Голооточком казамату, у који су сви они који су Титове намере прозрели, били стрпани, док је истовремено штићен католички геноцид над Србима потпомогнут масонеријом у лику комунизма. И фанатични ислам је подржаван, и „црни ђаво”, само не Срби и православље, јер једино они нису имали свој лоби – иза њих није стајао нико осим правде, а правда је подршка само за наивне. Ово је и било могуће урадити зато што је обманути народ толико веровао да је животом бранио наметнуту му илузију. Скоро је трагикомично било посматрати народ како са пиједестала своје глупости самозадовољно ужива у благодетима система, смишљеног за њих као омча. . . и тако редом пролазило ми је муњевито све ово кроз главу. Нанизано по редоследу, као да сам

га паковала данима. Ово су били аргументи моје неме одбране!

Можда Капор стварно другачије мисли! Да ли је могуће да не зна ово што ја знам?! Немогуће. Сигурно зна. Вероватно припада оном делу који мазохистички трпи увреде, понижење, блато, смрт, крв и јаме или га се то не дотиче! Видех у изразу његовог лица да је то задовољно и немо констатовао. Тргох се:

„Нисам ваљда ни сад закаснила?!”

„Како мислиш да те ја спасим?! Нећу ваљда свој живот излагати опасности због Тебе?! Намерно ми је говорио „ти”. Чинило му се, када би ми персирао, да би то могло, не дај боже, добити неки призив ук уважавања. Оно „ти”, изговарао је просто као псовку – истерујући бес из себе, после чега му се са лица читао један израз благог задовољства и победе. Они који једном издају, цео свој мали живот троше, и његове продужетке кроз наследнике своје издаје троше на борбу против сведока, у подсвести се надајући њиховом истребљењу. Јер сваки сусрет са оним ко је остао свој, подсећа их на сопствено ништавило, а с тим осећањем – мора да је мучно кроз живот.

„Не морате, то ја не тражим од вас. Само ме пребаците телевизијским колима до хотела „Холидеј Ин” – употребих блажи тон, дајући му шансу да ми помогне, након што нахрани своју сујету мојим попуштањем.

„Нема кола! Сад сам послао једну екипу да снима по граду. Изађи, молим те, напоље, морам да радим.”

Више смо ћутке говорили једно другом. Речи су биле само празњикава форма. Ћутање је водило жестоки окршај међу нама. Свак је имао своју позицију. Битка се водила иза затворених уста с обе

стране. Моји аргументи, чини ми се, били су јачи, али он је имао моћ места на ком је седео. Са видном охолошћу, желећи да ме понизи, а да ипак сачува ниво пред самим собом, што му је давало уверење личне снаге у којој је очигледно уживао, у блажој форми трзајем главе, показао ми је врата, уздржавајући се од пропратних речи. Не дам се. И ово је једна од пресудних битка у мом животу. Не смем је тако лако изгубити. Могла би ме коштати главе. Грчевито се држим човека који ме са толико мржње одбацује. Пребацујем кривицу на њега као последњи аргумент, изазивајући самилост.

„Како да изађем?! – где да чекам?! – по овим мрачним ходницима?! – да ме неко од муслимана закоље?!”

„Не знам, не мо’ш ни овдје чекат’! Уосталом, зваће те секретар’ца ако дође неко од екипа и ако буде иш’о да снима у том правцу.”

Ипак је успело – макар нада „. . . ако дође неко од екипа. . . ако буде иш’о у том правцу...” Јесте да је два пута „ако”, али и то је нешто, није било узалуд.

Помирила сам се са задњом реченицом, молећи се Богу, у сред окружења где призивају Алаха, да не потраје дуго. Нисам хтела да изађем у ходник. Чекала сам код секретарице. Некад је дрскост једини начин у спасавању живота.

Прошла је вечност, мерена мојим аршинима, а објективно не дуже од пола сата, с обзиром на то да је фреквенција снимања била честа. Сви капацитети ТВ Сарајево ове ноћи били су усмерени на улице града у коме се захуктава рат. Знам да су сви конци у Капоровим рукама, барем ту у телевизији – наредбо-

давац је негде на другом месту, то је увек тако, али ове ноћи, овде, он је одређен за главног играча.

„Добро, добро, уреду, уреду, шефе, добро” – понизног израза на лицу, на ком је била прислоњена телефонска слушалица, снисходљиво климајући главом, што је пратила једна савршена хармонија покрета целог тела и гримаса на лицу упакованих у сервилност, какве само знају бити секретарице, дотична госпођа, преко пута мене, прими наредбу од Капора. А онда... трансформација – од сервилне у ригидну сподобу, као у најсавршенијој компјутерској анимацији – научне фантастике! Затим – хладно, одлучно, арогантно, скоро моћно, први пут проговори са мнош.

„Шеф је рек’о да је комби са екипом испред улаза, ако хоћ’те да стигнете морате пожур’т, то је задња екипа која вечерас иде да снима скупшт’ну.”

Ово „шеф”, из њених уста звучало је као свемоћни, као Бог – звонило ми је у ушима као ехо. Чинило ми се да сам рекла хвала – можда и нисам, али сам то стварно осећала, и то према Капору. Мада је она себи, у овоме, давала ипак улогу неког важног. Постоји једна посебна врста људи – није важна професија ни школа коју су завршили – која одслужи своје битисање на овој планети, као статистички број, а он може бити било који, потпуно је свеједно. И то је све што од њих Свевишњи хоће и што они могу да испуне трошећи један живот. Тај њихов мали живот је њихов свет, испуњен сопственом важношћу и задатком, који само они виде. . . Можда је то права срећа.

Јурећи низ степенице ка излазу, хватала сам се као дављеник за сламку, за једино што је важно – да

комби не оде. Човек скоро компјутерски прави редослед и по значају одређује приоритет мисли у појединим ситуацијама. Ум је у тој селекцији савршен.

Страх од наоружаних „зелених беретки”, које су се размилеле по холу, не постоји, као да их нема. То сам једноставно избрисала. Постоји само зацртани циљ – комби, и ништа више. И као у причи која има задатак срећног краја, тако и овде, ни на излазу нико ме није зауставио – ни погледао, чини ми се, или можда нисам регистровала, блокирана страхом, који ме је довео у полусвесно стање. Да сам дозволила себи пуну свест о опасности која ми се може десити, вероватно не бих смогла снаге да прођем поред свих њих кроз хол, којим су они господарили.

Испред улаза телевизијски комби стоји упаљен. Отворена средња врата. Унутра седе возач и још двојица. На моје „добро вече”, нико ништа – би ми јасно да ми овде не желе добродошлицу. Седох на прво слободно место. Комби још не креће. Значи, да нисам та коју чекају.

„Шта ћете снимати?” упитих онако, глумећи, што боље могу, ноншаланцију – као да не капирам тај однос према мени, покушавајући да ми питање звучи безазлено и колегијално, као да смо ми једно – у име професије, и као да је то питање управо због тога, а није. Настаде тишина, тешка, тајац који гуши. Непријатни набој, намерног ћутања прекиде придошли новинар, који у трку, док је седао, изговори кратко: „Вози!” – и ауторитативно показа да је шеф параде, коме је управо додељен историјски задатак.

Препознала сам га. Није се нешто посебно прославио у тој професији до овог часа, ако неће ноћас – помислих. Једина његова вредност, у овом

тренутку, није професионални квалитет, него верска припадност – муслиман је, знам га. Најмање петнаест година већ ради на телевизији. Радио је неке прилоге за Сарајевски ТВ дневник – доста бледо, новинарски неуверљиво. Не знам чак ни како му је име, а све и да није таква ситуација у комбију, била би увреда питати га како се зове. То су ти мали ликови који се користе великим догађајима.

„Ја ћу до хотела „Холидеј Ин”- покушавам да искористим оно његово „вози” домишљајући се да успоставим какву такаву комуникацију, видевши нову шансу у новопридошлом. Опет тишина – игноришу ме. Али ово је нешто другачије за мене. Сад барем знам да су они већ знали где ја идем и да ћу ићи са њима – иначе би реаговали другачије. Питао би ме неко, а највероватније „шеф параде”, откуд ја ту. То ми је и био циљ. Ово сазнање ме опусти за тренутак.

Упутили смо се главном саобраћајницом од телевизије до Скупштине БиХ. Личили смо на темпирану бомбу, која само што не експлодира, убачену у аутомобил који се креће кроз улице испресецане већ намештеним барикадама. Страшан набој нетрпељивости – урамљен ћутњом! Две стране, два виђења, два интереса, два памћења, две истине које собом носи петоро људи, од којих је једну целину чинило њих четворо, а на другој страни само ја. Врло независан и неравноправан однос – нашалих се у себи. Као последица нечег што траје деценијама – столећима! Спој неспојивог! Сетих се гимназијских дефиниција јединства супротности. Ц р р р н о је јединство у овој супротности! Или се јединство може тумачити вишеструко, или га овде нема. Чини ми се да га свака друга супротност може имати, али ова никако!

Уствари, може, али нити које плету јединства ове супротности јесу мржња, присила, лаж, мучење, свирепост, садизам, мазохизам, зло, смрт, крв – лудило. Од свих живих бића на овој планети, само човек прави и пристаје на оваква садомазохистичка јединства, испитујући праг издржљивости!

Оквири ове „проклете авлије” су различити. Граница Титове Југославије била је један такав оквир – који потпуно природно и крваво пуца. Босна је сами епицентар – језгро, у којем стално спајају неспојиво, уједињују супротно, мире непомирљиво. Човек читавог свог битисања прави експеримент на човеку. Испитује му праг моћи и немоћи. Убија у другом оно што у себи не може или не жели и онда чека резултате својих дела и недела. Босна живи набијена силином различитог памћења, убеђења и хтења изнутра – натерана на заборав споља. Заборав је био много тањи оквир који је по ко зна који пут поново пукао, а сваки следећи ће све крвавије, зато што има још једно памћење више. Нема заборава док је живота – ни код појединца, ни код народа! Живот нестаје, памћење живи – памћење је дуже. Многи народи и цивилизације су нестали, а памћење је остало. Док је Босне, биће и памћења! Памћење ће је надживети, без обзира на то колико је пута буду натерали на заборав. Ево, поново је нестао заборав – све пуца!

Град, с времена на време, осветљавају испалени пројектили, праћени заглушујућом буком. У зависности ваљда од тога одакле је долазио звук, моји сапутници су били у два различита, али екстремна расположења – одушевљености или раздражујућег беса праћеног кратким, запаљујућим коментарима.

„То, то, матер им ћетнићку ..бем!” – ако су проценили да њихови туку српске положаје. Или, „матер им ..бем ћетнићку!” – ако је било супротно. Све се састојало из комбинације неколико истих речи, којима су давали различити значај, у зависности од намене.

Напетост у комбију је расла до експлозије – за све, а за мене је била на ивици живота и смрти. Не знам кад је, по мене, било горе – кад туку „моји” или кад туку „њихови”. Расположење им се смењивало из крајности у крајност, праћено набојем емоција до пуцања. Кад су гађали њихови, осећала сам код њих потребу и еуфорију, да у патриотском чину треба ликвидирати непријатеља, на сваком месту. Сад им се пружила шанса да се одмах у старту покажу и можда вртоглаво, ко зна, попну на врх – уђу у историју, као једни од првих бораца за свој народ, и тако се прикључе својима који ноћас, храбро и фанатично извршавају заповести Курана уз Алахов благослов. То урадити, за њих би могао бити подвиг – знак јунаштва, не урадити ништа – могли би осећати као издају.

Ништа ми није било боље ни кад су, како су они процењивали, ваљда нападали моји, или боље рећи, они којима ја верски и национално припадам. То је тек разлог да ме ликвидирају и да се покажу као праве патриоте. Да и они нешто конкретно допринесу, макар ликвидирали, за казну, само једног који припада „ћетницима”.

Најбоље је било кад нико не пуца – ни моји ни њихови, али то скоро да се није ни дешавало. У тим ретким случајевима, тишина је, само на почетку, личила на олакшање. Што је била дужа, била је неподношљивија. Као ход над амбисом, завезаних

очију, у муклом смишљању планова, страх од неизвесности расте.

Када смо се примакли хотелу „Бристол” на путу ка Скупштини, барикада је било све више. Комби у ком смо се налазили са одушевљењем су поздрављали са два, у слово „В” латинично, подигнута прста. Исто одушевљење према људима на барикадама, било је упућено и од стране мојих сапутника. Свака барикада, направљена од гвоздених јежева и песком напуњених цакова, брзо је испред нас склањана. На барикадама је било до десет, не више, различито наоружаних и различито обучених људи, повезаних истом вером и жељом, уједињени истим непријатељем и мржњом. Све је помало личило на – како се ко снашао – мада је било и оних у униформама. Видело се да је тек почетак. Све је изгледало некако неспретно, али и одлучно уз видну еуфорију. Кад пре, мајку му, питала сам се ћутећи? Пре само неколико сати био је мир. Улице потпуно „чисте” – прошла сам туда. Не, није ми нико причао, својим очима сам то видела. Просто невероватно! Као у сну – ружном сну. Опет сам затечена. . .

Чудно изгледа почетак рата изнутра – из језгра. Делује невероватно, неуверљиво, као да то није то, као да неће бити, као да ће стати. Или изгледа, или ми желимо да нам тако изгледа! Човек тешко прихвата оно што неће. Ово је другачије од онога око Дубро - вника и Вуковара. Била сам и тамо, на дубровачком од почетка до краја, а на вуковарском последњих десет паклених дана. Та два претходна искуства била су другачија. Рат је већ био и ја сам му ишла у сусрет, припремљена на све страхоте које ћу тамо затећи.

Први пут на вуковарском ратишту, схватила сам да рат, поред свих својих обележја, има и мирис! Врло специфичан, тежак мирис, састављен од неколико препознатљивих мириса – паљевине и барута помешаног са непријатним задахом распаднутих тела, људи и животиња. Сваки дан сам одлазила до прве линије фронта и враћала се у телевизију, и сваки пут ме је прво ударио тај задах као шамар, који сам дуго носила у себи. И сад га се сетим, а Вуковар је пао или ослобођен (све зависи како је ко то доживео) 18. новембра 1991.

Ово је нешто другачије. Делује све као нормално, а није. Све личи на оно као да се деца играју рата, а није ни то. И у страхоти се мораш уходати. Ум мора на то да навикне, да би га почео живети. То је заправо прави – фактички почетак. Све дотле је избегавање прихватања сурове реалности. Борба стварног, које нећеш, са оним што би хтео да буде, борба у којој, нажалост, увек победи оно што јесте и значи вам, као звоном, почетак нове ситуације. Код мене „звона” још нема! Нека је конфузија присутна. Сви су аргументи ту, само још стање, према њима, да се у мени сложи.

Стотињак метара, након што прођосмо последњу барикаду, пре Скупштине, заустављају комби, без иједне речи, на сред булевара, толико кратко, да једва успевам да обе ноге спустим на асфалт пре него што они, скоро уз шкрипу гума, демонстративно наставише даље – да ми још једном покажу револт и одбојност. Моје „хвала” изговорих у празно.

Дугачак, раван булевар, стоји иза и испред мене и губи се у бесконачност, оцртан светилкама са обе стране. Оне се стапају у две линије које се приближавају у перспективи и тону у једну тачку,

а њу даље гута мрак. Са десне стране зграда Владе и Скупштине БиХ, са леве, хотел „Холидеј Ин”, а између, непрегледно растојање! Тишину, ту и тамо, пресецају рафали испалени с леве стране ка хо телу. Иглу могу видети на асфалту – чини ми се! Никад нисам била под тако јаким рефлекторима као овог трена! Чинило ми се да ниједан булевар на свету није тако осветљен! Треба да трчим, а као да се не помичем. Ходам као у мучном сну, у ком улажем стравичан напор да пређем неки простор, а никуд с места! Ноге од олова! Као кроз живо блато, које вас толико измучи, да и кад се пробудите, још увек осећате терет ког се не можете ослободити. Каква сјајна мета за снајперисте, само што ни они ни ја тада то нисмо знали. Не знам колико саобраћајних трака има тај булевар – у свом животу никад ширег нисам видела! Док сам извештавала из Сарајева, то место сам, безброј пута до тада прелазила, али то није то! Ово је сад требало прећи, а то је вечност!

ЗАРОБЉЕНИ У „ХОЛИДЕЈ ИНУ”

Тешко је описати стање у ком сам била оног трена кад сам стала ногом на праг хотела „Холидеј Ин”.

Овде су моји! (у рату се иначе све дели на „моје” и „њихове”) Овде ми нико ништа не може! Ово је бедем који нико не сме напасти! Не да не сме, него им прети опасност на ширем подручју, од овог утврђења и концентрисаног језгра моћи – само ако Србе наљуте! Каква заблуда! Као кад побеђено и понижено дете које су тукли други у дворишту, одједном прекрије заштитничка сенка, коју прави његов храбри и моћни отац.

Испуњавају ме до краја природна осећања – имам жељу за осветом и осећај да је могу спровести. Којом брзином човек заборавља немоћ, када моћ добије! Што је пониженост и немоћ већа, снага и жеља за осветом је јача. Прошла сам кроз празан хол, али надуваност од илузорне моћи, којом сам себе испунила, није ми дозволила да у томе ишта препознам. На првом спрату, с десне стране како се улази у хотел, а лево кад се попне на спрат, улазим у просторије СДС-а. Пролазећи дугим ходником, из ког се иде лево и десно у канцеларије, нигде живе душе. Ни то ми ништа није говорило. Била сам у убеђењу у ком сам хтела, а не у оном које јесте. Ваљда тако и треба јер је тако лакше.

Човек подсвесно врши селекцију, као савршено програмирана машина – штедећи се. У животу, који нормално тече, ово су инструменти који амортизују прелазе од жељеног ка нежељеном, јер је процес довољно дуг, да се постепено навикавате на оно што нећете, а да нисте ни свесни кад сте у то ушли.

Живот који сам тад живела, није остављао простора за постепеност, за навику. Остала је само она прва заблуда, која због свог постојања само појачава снагу судара са стварним, које се дешава у трену и

изазива лом. У последњих неколико сати тога дана толико су ми били чести судари заблуда и освешћења, да се осећах као рушевина, мада тога не бејох свесна. Мислила сам да је умор, и продужила даље – а и био је умор, али умор од догађаја.

Из једне велике просторије, на крају ходника, с десне стране, која гледа на Скупштину БиХ, чујем жамор, кроз полуотворена врата. Помислих да дискутују жучно о ситуацији. И треба тако! Право је време за то, мислим на политички тренутак. Јесте да је касно, поноћ је давно прошла, али зар је то важно! Прави народ и његове вође понашају се у складу са временом и проблемима које треба решити. Нема ту спавања у овом судњем часу. Нека спавају други – мој род је будан, и то управо сада кад и треба. Доста су га кроз историју затицали у сну! Снове је плаћао и платио, надам се! Овог пута неће! Како је снажно осећање поноса које вам даје убеђеност да припадате онима који су моћни – да сте део њих! Ту је вероватно вештина манипулације у масхипнози над плебсом – дати му осећање да су моћни, јер су уз моћне и део су њих. Људи се заправо идентификују са моћнима, надомештајући своју нејакост кроз илузије. Илузија припадности моћнима и осећање да сте у праву, чини вас непобедивим.

Отварам врата опрезно, да не прекинем дискусију, а и због бојазни од њихове реакције – можда је у питању државна и национална тајна, коју ја, као један обичан новинар, не бих смела знати. Мој опрез има видну нервозу, због нестрпљивости да им саопштим кроз шта сам све прошла.

. . . Шок! Празна просторија која се указала преданом, са укљученим телевизором, доста појачаног

тона, због заглашујућих рафала и пуцњаве на хотел споља, преко кога се преноси дискусија из Скупштине БиХ – скамених се у трену! Осећај да сам упала у нову клопку, ошамутило ми је ум, у ком сам очекивала још само цев на потиљку и крај. Тло ми је измицало под ногама, док сам панично претраживала просторију погледом, не бих ли кога видела од наших. У стању које искључује рационално сагледавање, неколико пута сам прелетела погледом преко наизглед празне просторије, све док нисам чула глас:

„Откуд ви овдје у ово доба побогу?!“ Видно збуњен мојом појавом, брзо устаде са пода Алекса Буха, истовремено се и рукујући са мном и вукући ме да и ја седнем на под, у углу десно од врата, да бисмо били колико толико склоњени од прозора. Буха је иначе универзитетски професор, који је тада био један од пет људи на челу СДС-а.

„Не смијете стајати, могу вас убити кроз прозор – чујете ли ове рафале споља по фасади хотела?!“

„Да, знам“, изговорила сам по инерцији.

Седајући на под, доживех неко олакшање, мада нисам за то имала богзна каквог разлога, с обзиром на то да је кратко трајало, но ипак је било олакшање. Срећа се у животу ионако састоји од мрвица и трена. Треба их знати тражити и сакупити, и то најчешће из себе и у себи, иако су већином производ заблуда, али пријају – дају снагу за даље. Спојене крхком везом, чине дрхтаву нит живота од почетка до краја. Чежња да се још који пут деси, и нада да ће се десити радост, чини живот жељеним.

„Где су остали? Зашто сте сами?“ – изговорих, под нервним набојем, нестрпљиво да што пре сазнам одговор.

„Сви су отишли, још предвече, негде око седам сати. Ја сам остао сам у хотелу, случајно – грешком. Не знам како ћу се извући! Ту су још три-четири момка из обезбеђења – у канцеларијама су ту негде. Шта вама би, побогу, да дођете овамо у сред рата! Чиме сте стигли? Шта се десило?!”

Изговарао је то убрзано и нервозно, не могавши дочекати одговор. Слушам га пажљиво, памтећи сваку реч, дајући јој, чини ми се, прави значај, који је мени тек сада потпуно објаснио право стање у ком се налазим, а оно је трагикомично. Толики напор иза мене, који сам учинила у последњих пет-шест сати, свео се на то, да сам са периферије рата, под тешким околностима и са великом муком, на сопствено инсистирање, дошла у сами епицентар. Сјајно! Дође ми да пукнем од смеха, али сам се уздржала, јер би то било непримерено ситуацији. Можда би човек помислио да сам стварно „пукла”, е, то би можда било много примереније ситуацији и нимало чудно.

„Па, има ли игде ико у хотелу осим вас неколико?!”

„Из СДС-а – не. Али то они напољу, на сву срећу не знају. Да знају, не би они тако сумануто пуцали по хотелу споља, него би одавно упали унутра”.

На телевизору испред нас пренос дискусије у Скупштини БиХ. Камера „шета” кроз целу зграду, изнутра и споља, од говорнице, сале, кроз хол, степеницама, ходницима, излазећи и испред зграде. „Интелектуалци” (или, боље рећи, они са дипломом) са „високоумним” опсервацијама о насталом проблему, његовом узроку и последицама, смењују се за говорницом, а некад своје „генијалне” закључке дају ухваћени и од стране ажурних новинара, на разним

местима под кровом овог, те ноћи најзначајнијег здања у Босни и шире. За разлику од радника и осталог плебса, „интелектуалци” говоре као да све знају. Свак говори о себи и о свом доласку. Радници мисле да су дошли спонтано – сами, својом вољом и очекују резултате на основу своје масовности и својих заблуда. И ови са дипломом такође говоре о себи али и о онима који су их послали, само што то народ не уме да чује. Ту ми одведе мисао у неку другу област и одвоји ме од анализирања стања у ком сам се затекла.

Како ли Свевишњи некад обележи! Све што је већа диплома, дешава се да је власник мањи! Ми смо, ваљда по томе, посебно препознатљиви, али на срећу то није правило. „Интелектуалци” за сваки свој јевтини компромис имају алиби („интелектуални”), стављајући и себе и друге у службу зарад неког само њима знаног успеха, свог минорног бића. Уз подршку комунистичке или било које дипломе, свеједно, са позиција добијене власти, они све знају, све могу и све смеју, и све то, боже мој, и раде у име народа и народу на корист. Када они спусте испред себе параван звани космополитизам, демократија, људска права, мондијализам, глобализам, љубав и човекољубље – више им нико ништа не може! Параван је непобедиви штит њиховог људског ништавила!

Овај скуп није баш да није планиран, како причају. Камере се смењују уиграно, покривају сваки значајан кутак и у згради и око ње. Организација је на највишем нивоу, а све тече као спонтано – и слика и прича! Пун погодак! Капа доле, помислих. Треба бити професионалац. Ово је изгледа први видан знак да је велика игра на помолу! Представа почиње на сва

звона – значи да су припреме већ све обављене!
Пренос је у току – гледамо први чин!

Све је пуно. Дворана у којој се одржава главна сесија, окићена Титовим сликама и тробојкама са петокраком. Узбуђени говорници се смеђују. Свака изговорена реченица је отрцана јер је толико пута експлоатисана са врха политичке сцене протеклих педесет година. Оне су им служиле као штит за успон и параван иза ког су се крили пред неосвешћеним плебсом. Те речи су толико усађене у свест ових људи, да их сада и они изговарају као своје, верујући у њих. Свака ова реченица је део њиховог бића. Изговарајући их, имају утисак моћи и илузију да баш они сада међају свет! Чине се сами себи јачи, несаломиви, одлучни.

Узбуђујуће је посматрати са стране пропињање човека до неба и звезда, и када је права и када је умишљена величина. Мада је исход исти, период наде и заблуде, код једних је дужи, а код других краћи. Ови умишљени, већином изазивају смех, али и једни и други неку тугу, због људске немоћи у борби са познатим исходом. Вечерашњи говорници у Скупштини БиХ хоће и до неба и до звезда, али до тих одредишта скоро се увек иде различитим путем. Колико год тежио небу, човек је део земље. Небо припада неком другом! Мада све ради да би се небу додворио – земља је његова судбина! И начин на који то раде, скоро по правилу, супротан је путу ка небу. Ипак, и једни и други заслужују дивљење због неодустајања.

И коментатори овог преноса, пропињу се до звезда. Користећи као параван петокраку, највећу звезду за ту прилику, и Тита њеног утемељивача. Отме им се, ту и тамо, покоја реч која открије фанатичну љубав према

„полумесецу”. Ни њиховој моћи нема краја! Обавештавају остатак народа, преко малих екрана у њиховим домовима, да се у Скупштини БиХ, заправо налазе рудари, који су у десетинама аутобуса превалили грдни пут кроз Босну да у овом здању, које представља „народну вољу”, одбране Титову Југославију и непоколебљиво остану на његовом путу.

Међу масом и за говорницом се налазе и естрадне звезде, многи певачи, глумци. . . . Пејаковић, Шербехија. . . „Не дај се Инес. . .” – како је само он то некад рецитовао! Толико пута сам је слушала, обожавала, уз њу волела! Сад иза говорнице слушам неку другу „рецитацију” – оне више нема, а и ја више нисам она! Уз ово не може да се воли, барем не онако и оно како сам и шта сам ја некад волела. Може другачије, а исто тако снажно. Док слушају ову садашњу „рецитацију” Радета Шербехије о одбрани Титовог пута, види се то по збијеним лицима, присутних бранитеља, развученим у исти грч хистерије, одушевљења, еуфорије љубави према мржњи која уједињује. Онако уморни, одржавају се на ногама енергијом која им се шаље са говорнице. Снага поруке „рецитатора” повезује масу која је својим телима зачепила простор у скупштинској сали где се одвија главна представа. Воле, чини ми се јаче, него уз праву „Инес”?! Ово је нешто друго – потпуно друго! Ово више није глас носталгије и еротике који изазива потребу нежног додира, глас који даје. Ово је узимање! Ово је глас од кога прожима језа, али другачија од оне некад. И „рецитатор” је заправо то што је сада – ово је његово истинско осећање. Говори из душе – види се, није глума, то је то! Можда је и оно било право, али је право и ово. Заблуде су моћне. То је страшни зид који свест не

може да превали. Ломе га године – живот, али некад ни то. Докле сежу његове и моје заблуде, пре и сада?! Оне пре биле су моје, али лепе и моћне – дубоке. Можда помало и његове – можда?! Ова сада, ако није „бизнис”, сигурно је његова – тешко ће је платити самом себи једног дана, а сад га носи као дар! Заблуде долазе по дуг, кад-тад, ако не ономе ко је у заблуди оно потомцима! Никоме тако јака заблуда није дуг опростила. Када такве наплате свој дуг, за собом остављају празнину – болну пустош, коју тешко можете испунити, јер реалност боли, а илузија се плашите – живот остане го као рана!

„Зорка! Ће се то спрема та мала?!” Као да поново чујем оца! Господе, просто сам тамо иза – у дубокој прошлости. Као да сад гледам – уствари чујем и видим. Било је то пре тридесетак година. Скоро један живот је протекао, а још исто, а све другачије!

„Иде, Душане, са школом да дочека штафету?”

„Шта да дочека?!”

„Штафету Душане, штафету – Титову штафету – Титова штафета пролази данас кроз Ни’шић!”

„Тртова штафета. . .! ух, пукла ни је срамотна погибија!”

„Нека ти, јадан не био, прича, чуће те неко. Не кидај ни нос!”

„О’кинут ни је, Зорка, нос давно! Нема ту ни носа, ни образа, ни земље, ни народа – не!”

Све сам чула. Мојој несрећи није било краја. Све се срушило! Било ме је срамота што имам таквог оца. Мајка ми је остала једина нада. Како би било страшно да то Тито сазна?! Шта сам ја Богу згрешила, да он буде мој отац?! Гужвајући латице, свеже опежане и завезане машине на црвеној пионирској

марами око врата, стајала сам уз излазна врата, ослушкујући да неко не дође и ухвати целу породицу на делу – страшном делу ПРОТИВ! Мада тада нисам баш потпуно знала шта је то ПРОТИВ, али сам дубоко осећала да је ПРОТИВ. А ПРОТИВ је страшно у сваком историјском периоду, животном добу – увек. ПРОТИВ је уз реку, уз длаку. Једноставно је УЗ, све остало је НИЗ и много је лакше. НИЗ је и јаче и масовније. НИЗ је нешто где се сви гурају. Тамо где је НИЗ, једино се тешко долази на ред. УЗ је ретка појава. Тамо нема гужве. Тамо сте увек сами! Сами, па ко издржи – а ретко ко издржи.

У мојој дечјој глави, тако моћно, ломили су се велики светски проблеми, без обзира на ту детињу наивност (јер заблуда – наивност, не значи и мању енергију, можда је чак и већа, од оне која није погрешно усмерена). Мада ја тада нисам знала ни шта је свет, ни колики је, ни који су његови проблеми, нити уопште да ли има и може имати проблеме свет, ово је био само мој проблем, у мојој кући – глави, свет за мене други није ни постојао.

На швапском канабету, који је четрдесет девете донесен из Војводине, када су се моји, које је Тито раселио са њихових вековних огњишта, после Другог светског рата, поново вратили у Црну Гору на згаришта својих кућа, у углу собе, наспрам врата, седео је отац, пропуштајући кроз полустиснуте трепавице, као кроз животно сито, одсутан поглед ка поду. Дугачким, сувоњавим прстима, између којих је стајала муштика са запаљеном цигаретом, разливајући дим преко чела, са обе шаке, држао је главу. Један део високог чела, прекривала је црногорска капа, испод које је на потиљку, до краја врата,

додирујући рамена, моћно урамљивала, бело издуже - но лице, црна, густа, равна коса. С времена на време, другом руком, у којој није била муштика, увртао је бркове, онако одсутно, што је изгледало више ка' навика, него потреба.

Прича о штафети је завршена – преселила се у ћутање. Мајка је наставила да ради по кући. Чинило се да је једино она ставила тачку на ову, за мене, мучну дискусију, у којој сам од почетка до краја учествовала ћутећи. Само отац и ја, стајали смо једно наспрам другог као два противника – два странца – немо, свако окренут себи, уствари ја и себи и њему, а он свему ономе што ја тек сада могу да докучим. . .! Али, шта вреди сада, када већ одавно не могу то да му кажем. Смрт једино, ваљда, изравна све дугове између осветљења и заблуда, за оне којих више нема, а онима који остају, дуго мучење, мерено временом живљења, због немогућности да икад више исправе грешку према ономе чији је живот завршен. То је казна! Тиха и вечна, чији се крај поклапа са вашим крајем. Осветљење вам је досуди као пратиоца, с којим заједно одлазите. Заблуде, заблуде – детиње заблуде, цео живот!

„Хоћете и ви сендвич?“ – стајао је изнад мене, са сендвичем на тањиру, висок, црн, леп, младић, својих двадесет и нешто година, у маскирној униформи, са „двоглавим белим орловима“, нашивеним, високо на рукаву, а испод је писало „Бог чува Србију“ – био је то телохранитељ Радована Карахића – Владо Илић. Нисам имала снаге да коментаришем бецеве, али сам их некако доживела пуноћом емоција – моћно, које су се, као бујица, покренуле изнутра и ту сам их

зауоставила да се стишају, остављајући неко лепо осећање.

„Не, уствари хоћу, кад већ има. Не знам да вам право кажем, када сам задњи пут јела.” Питањем ме врати у стварност, у којој не знам шта ћу. Бежање у прошлост више ми је пријало, јер тамо сам, углавном, све решила, или решила или навикла на нерешено, а ово сада као да нема решења.

„Где су вам остали?”- нестрпљиво ме пита Буха, скоро их очекујући на вратима.

„А, они су још предвече остали у хотелу „Београд”.

”Па, тамо је од предвече већ све блокирано, тамо муслимани комплет све држе ?!” Није хтео директно да изрази сумњу у податак који сам му изнела, али његова реченица била је истовремено и констатација и питање, којом се осећала сумња у могућност онога што је чуо од мене .

„Ма знам, чула сам се са њима ноћас око десет сати из телевизије, али ја сам мислила да ви ово држите, па сам тражила да некако побегнем овамо, да се извучем од муслимана. Цела телевизија је у опсади. То тамо личи на затвор са стражарима, а успут, свугде су барикаде и наоружани људи по улицама.”

„Не знам, нијесам одавде излазио, претпостављам да је тако, јер сам се чуо са многима телефоном, а ево, уосталом, преко телевизије видим шта раде. Ја покушавам да успоставим контакт са нашим, да ми пошаљу некога, да ми помогне да се извучем одавде.”

„Па кад треба да стигну по вас?”

„Не знам. . ., ево чекам!”

Већ је близу три сата. Ноћ је доста поодмакла. Скоро да немам никакав план у глави, или га се док ово

пишем не сећам, али с обзиром на глупост коју сам направила следеће јутро или, боље рећи, једно пет-шест сати након овога, по свој прилици, плана није ни било. Гледала сам у телевизор, или заправо у једну тачку, јер су мисли и догађаји, који су ми навирали од претходна два дана, готово потпуно искључили моје обраћање пажње на емитовани програм. Тачка у коју сам гледала, могла је бити било која. Осећала сам страشان умор. Скоро обамрла, једино сам имала снаге да мислима идем по прошлом – и то ћутке . Претресала сам и слагала једну по једну изговорену реч сваког мог саговорника од претходног дана и ноћи, не бих ли нашла одговор за ову ноћ и оно што сутра чека . Претходне ноћи нисам ни спавала. Нас неколико новинара, после конференције за штампу, која је одржана у кабинету генерала Кукањца у војној области у Сарајеву, остало је скоро до у јутро, како бисмо сазнали шта ће бити са Бијељином, у којој, већ данима, муслимани врше страшну тортуру над српским живљем. Према подацима, који су се сливали код генерала Кукањца, у Бијељини су наоружане муслиманске групе, претресале једну по једну, српску кућу. Мушкарце, које су затекли, одводили су у непознатом правцу, а жене, децу и старије људе, тукли су и присиљавали да им открију где се налазе остали одрасли мушкарци из њиховог домаћинства. Војска није предузимала ништа, „везане су јој руке” одлуком Генералштаба у Београду. Ни од полиције Срби нису могли очекивати помоћ – она је већ одавно подељена на три дела, и то по верској основи. Министар полиције БиХ био је Алија Делимустафић – муслиман, те је он, наравно, држао све конце у рукама. Два заменика су му били Срби –

Момо Мандић и Витомир Жепинић. Једино понека информација, о стању у полицији, могла је да „процури” преко Мандића, док је Жепинић био одан чиновник. Свака конференција за штампу, коју је држао Жепинић, за нас новинаре, била је чист промашај. Срби га нису волели, сматрали су га издајником – Србином који ради за другу страну. Свако питање које му је упућено, везано за поделу у МУП-у, негирао је, а поготово је негирао уортаченост Хрвата и муслимана против Срба у полицији. Жепинић није признавао оно о чему су сви гласно говорили. Тај његов став ме је иритирао па сам га десетак дана раније на једној конференцији за штампу, коју је он држао, између осталог питала:

„. . . господине Жепинићу, за кога ви радите?!”

„За плату и полицију.”

„За чију полицију, с обзиром на то да је полиција у Босни подељена на муслиманску, хрватску и српску?!”

„Ја радим за полицију Босне и Херцегов’не и не знам ни за какву подјелу!”

Био је врло крут – прави полицајац. За разлику од њега, Мандић је деловао емотивније. Новинари су га могли „отворити” неким питањима на које он није могао да се уздржи, није могао или није хтео, не знам, али углавном, то што се могло чути о стању у полицији, од људи из МУП-а, могло је само преко њега.

И Буха је, као и ја, гледао у телевизор ћутећи. Имала сам утисак да прати програм – ко зна, можда је и он имао такав утисак посматрајући мене док сам ја слагала један по један податак, који сам знала, о полицији, разјашњавајући некако себи прво тај део.

Подаци до којих сам дошла, радећи пре месец дана, једночасовну емисију о ситуацији у Босни, ону на основу које сам се и Капору замерила, били су и о стању у полицији. Полиција се, на челу са Делимустафићем, ставила потпуно на страну муслимана и Хрвата (они су пред почетак и у првом делу рата били на истој страни), а против Срба. Делимустафића су, иначе, у круговима српских новинара, подругљиво звали „љути кувар”, јер је, како су ми рекли, пре десетак година, био кувар у дому ЈНА у Сарајеву, а оно „љути”, ваљда зато што је волео да једе љута јела. Он је имао неколико рођене браће, од којих је један живео у Бечу, па су се заједно бавили бизнисом преко његове „Ценекс” фирме, а главни посао, за јавност, био је извоз смрзнутог воћа и поврћа. Оно што није било за јавност, а што је „процурило”, био је бизнис везан за наоружавање и комплетно опремање паравојне муслиманске војске у Босни, коју су звали „зелене беретке”. Човек који је некада чистио лук и правио пљескавице у кухињи војног ресторана, постао је један од најбогатијих људи у Босни. Пошто с парама иде и моћ, Делимуста - фић је у предратно доба, стотинама хиљада марака „подмазивао” СДА на челу са Алијом Изетбеговићем, а услов је био да му се након победе партије коју финансира, повери место министра полиције за Босну и Херцеговину – оно што је обећано и извршено је. Може се замислити колики је то био скок за једну малу личност која је годинама прала судове иза оних који су били оружана сила, а сад одједном дође у позицију да је ствара и командује њоме! Шта све једној таквој структури личности може да се врзма по глави и шта све може да уради! То само може на

филму и у романима да се дочара, под условом да аутор има бујну машту, али ниједан роман, не би могао превазићи болесну машту још увек многих живих актера рата из деведесетих година на простору бивше Југославије!

Као један од најутицајнијих људи у Босни и човек од поверења Алије Изетбеговића, Алија Делимустафић је добио један од најделикатнијих и најзначајнијих задатака – да уђе у најужи круг оних који су учествовали у стварању „зелених беретки”, без којих се није могло до зацртаног циља. Та „елитна” војска прављена је у највећем делу из редова криминалаца и редова полиције, наравно, скоро сто посто муслимана.

У једном разговору са генералом Кукањцем, пре ноћи када је актуелна била Бијељина, рекао ми је о безбедоносној ситуацији у Босни:

„Пуне су им џамије оружја!”

„Откуд у џамијама оружје, господине генерале – шта ви радите?!”

„Шта ми можемо да радимо, то је надлежност полиције.”

„А шта полиција ради?!”

„Полиција пуни Босну оружјем.”

„Како полиција, чија, не разумем о чему се ту ради?!”

„Алија Изетбеговић преко Алије Делимустафића, кога је поставио за министра полиције и преко његове фирме ”Ценекс” купује наоружање и униформе за „зелене беретке” – муслиманску паравојску у Босни.”

„А против кога ће та паравојска да се бори?!”

„Против ЈНА, и против свих оних који их буду спречавали да направе муслиманску државу!”

„Какву муслиманску државу, кад је од укупног броја становника у Босни половина Срба, а од укупне територије БиХ, преко шездесет и нешто посто грунтовно припада Србима?”

„Па баш зато и наоружавају своју паравојску, јер знају да им нико неће милом дати своју земљу, нити добровољно пристати да им од своје земље и свог народа праве муслиманску државу, а за отимање треба сила, оружје и војска!”

„Али, молим вас, шта ви као војска радите да спречите стварање паравојних формација и њихово наоружавање?!”

„Ми не можемо ништа да радимо! По Уставу имамо обавезу да штитимо државу од непријатеља споља и да заштитимо њену целовитост.”

„О каквој целовитости државе говорите, молим вас, када се пред вашим очима ствара оружана сила која треба да ту државу растури?!”

„Ви то не разумете!”

„Зато ми објасните да разумем! Ако мени објасните да то разумем, онда ћу и ја лакше објаснити гледаоцима да разумеју и они!”

„Па већ сам вам рекао: није надлежност војске да се меша у послове полиције.”

„Али господине генерале, да ли ћете скрштених руку гледати када вас нападну те наоружане паравојне формације или ћете се тада „умешати?!”

„Мој задатак је да сачувам живот сваког војника и да сачувам војну технику и имовину.”

„Па зар није боље спречити стварање паравојних формација и њихово наоружавање, него чекати да избије сукоб у коме ће морати гинути људи, вероватно с обе стране?!”

„Ја нисам надлежан да о томе мислим, моја дужност је да спроводим одлуке Генералштаба.”

И генерал Кукањац је био војнички тврд саговорник, барем пред камером. Ја нисам, мимо овога, у својој емисији о позицији војске, давала више објашњења јер је овај интервју, дословце овакав, био довољан. Из њега се тачно видела пат позиција војске, која је по Уставу тако смишљена, вероватно не случајно.

Оно што ме је, као новинара, интригирало и што сам хтела да урадим по сваку цену, био је интервју са Делимустафићем. Остварила сам безброј веза, позива и инсистирања преко кабинета, владе и секретарица, али је господин Делимустафић бежао од мене к’о ђаво од крста. Конференције за штампу, барем док сам ја била у Сарајеву, није држао. Једном сам покушала да искористим затворену седницу Владе БиХ, са које смо ми новинари чекали саопштење, које мене, морам признати, толико и није интересовало колико Делимустафић. Била сам припремила камеру и микрофон, тачно испред врата куда је Делимустафић морао проћи кад се седница Владе заврши. Знала сам да нећу имати шансу осим за једно питање, па сам га тако и формулисала да добијем суштину.

„Господине Делимустафићу, зашто ви, преко „Ценекса” купујете оружје за „зелене беретке?!” Окружен телохранитељима, који су ме гурали од њега с толиком силином, при чему ме је само згуснутост новинара задржала да не паднем, Делимустафић је повијене главе, без иједне речи пројуррио поред нас. Чак се понашао као да не чује. Међутим, понашање његових телохранитеља и изненађеност присутних мојим питањем – био је знак да ме је чуо. Једино је

Велибор Остојић, министар за информисање у Влади БиХ, иначе Србин, имао озарено лице.

У оваквој ситуацији, за мене, те претходне ноћи, није ни било изненађење што је хаос у Бијељини и што непознате муслиманске групе врше тортуру над Србима, али ми је било ипак несхватљиво да то нико не може или неће да спречи од стране легалних органа власти у држави. Не морају то бити републички органи Босне, која је била само један административни део државе. То ми је било несхватљиво тада, сада, а и још много пре, скоро свакоме је јасно да је Југославија још 1945. направљена као лажни оквир око шест будућих држава, које ће изнићи из крви, када тај лажни рам буде пуцао!

Када се чула вест да је у Бијељину стигао Аркан са својим трупима и да је похапсио главне муслимане који су спроводили тортуру и сејали страх над Србима, у кабинету генерала Кукањца, због великог притиска од стране српске јавности на војску, од које су тражили да их заштити, ово је, чини ми се, дочекано као олакшање. Па ипак муслимани и Хрвати су у свакој ситуацији сву кривицу приписивали војсци, окривљујући је да се ставила на страну Срба и онда када војска ништа није предузимала, а већином није. Сама чињеница да војска уопште постоји, за њих је био проблем и довољан разлог да се против ње буне. У позадини тога знало се шта стоји, јер војска као легална репресивна сила, Уставом дефинисана да штити територијалну целовитост земље, била је или се барем тако о њој мислило, озбиљан и респективан проблем и сметња у насилном и противуставном растурању државе, које се одвијало пред очима јавности!

Они, наравно, никада нису јавно износили и признавали да им војска смета зато што хоће да руше државу – ко би то још признао, него зато што тобоже ЈНА брани Србе, а по њиховом Србе треба протеривати, а не бранити, јер ако не протерају Србе и не отму им земљу, неће моћи направити своју државу, и то етнички чисту!

Након недељу дана прогона и покоља Срба у Бијељини, кад нико ништа није предузимао да то спречи, када се појавио Аркан и, по тадашњим саопштењима, завео ред, Алија Изетбеговић је одлучио да напакон користи ЈНА, јер му очито такав новонастали однос снага у Бијељини није ишао у прилог. Догађаји у БиХ су се буквално смењивали из часа у час тих неколико дана пред почетак рата, тако да вест коју пошаљете, после сат-два, а некад и много брже, више није актуелна. Тешко је било све то испратити камером, зато сам прибегавала телефонским извештајима, а некада ми се чинило да су и они спорији од догађаја. Тако је вест о Аркановом успостављању мира у Бијељини смењена новом вешћу, која је била изненађење за многе, а то је позив Изетбеговића, и то путем ТВ Сарајева, када је, као председник БиХ званично затражио од команданта Друге војне области генерала Кукањца, да нареди војсци да изађе на улице Бијељине! Наравно, Алија је ово урадио само тада и више никад! Захтев Изетбеговића одмах је испуњен. Након више пута обављаних разговора са генералом Кукањцем, где више није било ништа ново што би он могао саопштити, а да већ није речено, ова ситуација је личила на преокрет, скоро да се на први мах могао стећи утисак да ће се у Босни завести ред и да су се

челници власти дозвољали памети! Интересовало ме је шта ће генерал сада рећи:

„Господине генерале, како коментаришете одлуку господина Изетбеговића да напoкoн позoвe вoјскy у пoмoћ?”

„Знате, на седници која је ноћас одржана и која је трајала до јутрос, негде после један сат, на којој сам, поред чланова Председништва, Владе и Скупштине БиХ, присуствоваo и ја, тако је одлучено.”

„С обзиром на то да је та седница била затворена за јавност, можете ли нам рећи о чему се на њој расправљало ?”

„Па на њој је била само једна тачка дневног реда – политичко-безбедоносна ситуација у Републици БиХ.”

„И каква је политичко-безбедоносна ситуација у Босни, господине генерале, шта сте закључили?” Знам да ми је питање звучало саркастично, нисам се чак ни трудила да то прикријем.

„Добро знате каква је ситуација, али оно што је значајно јесте да су изгледа коначно они који нису могли да схвате, или нису хтели да схвате, напoкoн схватили сву драматичност стања у Босни, то је бар мој лични утисак.”

„Како ће се по вашој процени, то даље одвијати ? Да ли је та одлука везана само за Бијељину или за сва жаришта у Босни ?”

„Знате, ја лично одавно упозоравам на бројна жаришта у Босни и Херцеговини! Реаговало се овако или онако или никако, а сада одједанпут Бијељина је подигла сва руководства на ноге! Можда је и то добро, да се једном схвати да мора почети озбиљније да

се сређује стање, иначе, у противном може свашта бити!”

„Шта ће војска да ради?”

„Ми смо овде у једном деликатном положају! Знате, руководства и неки руководиоци, када им одговара да критикују армију, измишљају, вређају, а кад дође до компликоване ситуације, онда се ти исти људи обраћају, и то у драматичном тону, мени и другим командама, да се помогне – то је дволичност – такво понашање нема смисла!” Генерал је деловао и задовољно и некако увређено, али после разговора са њим стицао се утисак да има наде, барем сам тада тако мислила, а то је било само пре осамнаест сати! Ово је време када, ма колико то ономе ко чита ову књигу било чудно, догађаји и преокрети се некад мере на минуте, а сат постаје вечност!

И Биљана Плавшић је, претходне ноћи, пре те затворене седнице, на којој је одлучено да војска уђе у Бијељину, доста дуго остала са нама новинарима. Деловала је затечено, онако женски, пуна емоција. Острашћена је у коментарима, иза чега се назирала уплашеност од немоћи да се заштити народ коме и она припада, и мада је била на власти, није имала могућности било шта да уради.

У интервјуу, који ми је давала тог дана негде после подне, трудила се да пред камерама изгледа сасвим другачије – спокојно и самоуверено. Ваљда то тако треба – то сви раде, па ко кога превари! То је игра – све је игра, само на различитим нивоима, раз - личите снаге и важности!

Интересовало ме је шта ће госпођа Плавшић као члан Председништва БиХ, испред српског народа, сада у промењеним околностима рећи.

„Госпођо Плавшић, како коментаришете то што је јутрос председник Председништва БиХ господин Алија Изетбеговић затражио од команданта Друге војне области, генерала Кукањца, да војска изађе на територију Бијељине и да помогне?”

„Јаааа, ма није могуће да се то десило?! Знате шта, онда овај дан треба стварно црвеним словима да запишемо!” Била је саркастична у одговору. Знала је за ту одлуку, али је намерно на моје питање давала одговор таквим тоном, којим је хтела да покаже сву дволичност одлучивања у политичком врху ове Републике, у којој је, само након неколико сати после овог нашег разговора, букнуо рат!

„Зашто црвеним словима?”

„То је оно за шта се ја мјесецима борим у Председништву, господин Кољевић и ја, да на свим жариштима у Босни и Херцеговини интервенише Југословенска народна армија! Сваки пут смо били прегласани, морали смо издвајати своје мишљење, мислим, јавности је то познато! Па видите, када је у питању таква ситуација као у Бијељини сада, онда тражи војску, а до јуче док су по Бијељини муслимани хапсили, прогонили и убијали Србе, није тражио војску?! И неки дан, када је народ у Лијешћу молио да Југословенска народна армија само буде испред села Лијешћа, да заштити народ од „хосоваца”, који прелазе преко моста у Славонском Броду, са територије Хрватске на територију Босне, то је одбијено!”

Ситуација је били скоро неухватљива. Све што се најави као догађај, за сат-два, буде промењено! У петнаест часова, заказана конференција за штампу у Другој војној области, код генерала пуковника Милутина Кукањца, није одржана, јер је представник

Европске Заједнице за Босну и Херцеговину, Антонијо Сантош предложио да пред јавност изађу, са генералом Кукањцем, и страначки лидери БиХ, и то да се прво сва четворица договоре, уђу у ТВ-студио и саопште свој споразум преко екрана. Овакав захтев био је некако и очекиван и логичан, јер се на основу саопштења, није могло закључити – ни ко пије ни ко плаћа! Таман чујете један договор, а иза тога следи потпуно супротно саопштење! Оно што тек касније, када сложите догађаје, може да се закључи, јесте чињеница да је Алија Изетбеговић врло лукаво вукао конце и „закувавао” рат! У том тренутку, око десет сати пред почетак рата, Босном је владало неколико битних информација. Знано се да ту и тамо има пушкарања, знало се да је одлучено да војска уђе у Бијељину и да је истовремено Алија, када је и донесена одлука о војсци и Бијељини, позвао територијалну одбрану, цивилну заштиту и резервни састав МУП-а на тоталну мобилизацију у БиХ! У овим снагама, већ после референдума, Срба више није било! Одлука о мобилизацији донесена је на крњем Председништву Босне и Херцеговине, јер у њему нису учествовала два члана: проф. др Никола Кољевић и проф. др Биљана Плавшић, који су били представници српског народа!

„Рат је неизбјежан!” прену ме глас Алексе Бухе, који је, онако као за себе, прокоментарисао говорнике иза Скупштинске говорнице.

„Изгледа!” Прокоментарисала сам чисто из пристожности, не знајући ни о чему је тај, ко зна који по реду говорник те ноћи, говорио. Некако ми је било важније да довршим неки свој процес који сам почела, слажући догађај по догађај из претходна два дана, у

којима су се смењивали наговештаји смиривања напетости и захуктавања сукоба.

Поново сам се вратила тамо где сам стала, када ме је на тренутак коментаром, прекинуо Буха. У Другој војној области, на заказаној конференцији, која није одржана, долазили су и одлазили многи челници власти БиХ. Покушала сам да од неких добијем објашњење шта значи Алијин позив на мобилизацију. Некако ми је, у овим размишљањима, тај Изетбеговићев истовремени позив војсци да помогне и позив на мобилизацију, био кључни доказ страшне преваре иза кога се крије општи хаос, који се већ излио по улицама Сарајева. Сећам се, првог кога сам „ухватила”, био је министар одбране БиХ, господин Јерко Доко, иначе Хрват по националности – што би у неком другом случају било безначајно, али у овом је суштинско. Његов одговор на моје питање, био је очекиван.

„Господине Доко, како коментаришете синоћни позив господина Изетбеговића на тоталну мобилизацију територијалне одбране, цивилне заштите и резервног састава МУП-а у БиХ и то у оваквом тренутку ?!”

„То је једини потез, он је морао мобилизират већ све.”

„Ви сте министар одбране, зар није велики ризик, поред легалне војне силе коју по Уставу представља једино ЈНА, правити неку другу паравојску у Босни, поготово ако се зна да у тој паравојсци нема представника једног од три народа у Босни – српског ?!”

„То је ваше мишљење.”

„А какво је ваше мишљење господине, ви сте министар одбране?”

„Већ сам вам рекао – моје мишљење је да је председник Изетбеговић донио исправну одлуку.”

„А против кога ће се та новонастала војна сила борити у Босни, пошто у њеним редовима нема представника једног, од три конститутивна народа – Срба ?!”

„Против непријатеља.”

„А ко је по вама непријатељ, господине – Срби и легална војска?!”

„Немам више времена, довољно сам вам рекао.”
Господин Доко био је јасан, али то није изненађивало. Сваки Хрват био је на истом задатку, ма где се налазио и ма који посао обављао. Они су иначе били директни и отворено су износили своје ставове, од самог почетка рата у Југославији, 1991, а и пре!

Исто питање сам поставила и потпредседнику Владе БиХ, господину Мухамеду Ченгићу, како коментарише тај Алијин потез.

„Коментар’шем као једино могуће рјешење, јер Босна и Хрц’гов’на је нападнута, јер Бијељина је била нападнута са стране Аркана који је дошао из Србије. Према томе, једино што нам је остало да мобил’шемо све наше располож’ве снаге и да се одбранимо од оних који нападају и који хоче да разруше Босну и Херц’гов’ну.”

„Господине Ченгићу, да ли су Ваше снаге у Босни, и српски народ?!”

„Ми морамо заштит’т Босну.”

„Нисте ми одговорили на питање!”

„Јесам.”

„Добро, можда и јесте! А које то снаге већ недељу дана, пре него што је дошао Аркан, нападају босанске Србе у Бијељини, зашто тада нешто нисте урадили да

заштитите тај народ ?!” На ово питање само је одмахнуо руком и напустио хол у којем сам их буквално сачекивала, постављајући им питања, не бих ли дошла до одговора на све то што се дешавало.

Радован Караџић, председник Српске демократске странке (СДС), на питање мобилизације у БиХ, на коју је позвао Алија Изетбеговић, имао је свој, наравно потпуно супротан став од претходна два:

„Нико нема право да поведе грађански рат! И нико нема право да диже мобилизацију – сав народ на мобилизацију, у ситуацији у којој је народ пун оружја и међуетничке напетости тако велике! Прије свега, господин Изетбеговић треба да каже да се откаже мобилизација, да се сви демобилишу, да се сви повуку у своје куће и у своја насеља, да нико не иде у туђе насеље, да полиција чува – свака свој квартал и да се покуша очувати ноћ – провести ноћ у миру, а онда бисмо сутра нашли неки други лек за сутрашњи дан. Мислим да је најважније да у овом тренутку нико не пуца и да се откаже мобилизација, мобилизација је направила хаос у Босни и Херцеговини!”

„Господине Караџићу, на улице се пуца, народ је изашао, ко пуца?!”

„Па видите како, ситуација у којој је мобилисана комплетна територијална одбрана, комплетна цивилна заштита и комплетан резервни састав милиције, на шта су се одазвали само муслимани – Срби се нису на то одазвали – то значи да пуцају те муслиманске групе и евентуално неке самоорганизоване српске групе, које покушавају да заштите своја насеља. Иначе над овим градом, од синоћ, синоћ читаву ноћ и до данас, до ово доба, „зелене беретке” држе град у страху, држе

град под терором, зграде су пуне снајпериста, пуцало се читаву ноћ, има погинулих! Муслиманска милиција је преузела неке станице у типично српским крајевима и један милиционер је прво разоружан, а онда, потпуно непотребно убијен! Просто напросто, позив на мобилизацију је изазвао, изазвао хаос и изазвао почетак грађанског рата у Босни и Херцеговини, који треба свим силама сада и свим средствима зауставити у овој фази, и приступити договорима. Ми стално предлажемо Европској Заједници да се УБРЗА КОНФЕРЕНЦИЈА, а ОДЛОЖИ ПРИЗНАЊЕ! Међутим, све се ради НАОПАКО – УБРЗАВА се ПРИЗНАЊЕ, а ОДЛАЖЕ се КОНФЕРЕНЦИЈА! Конференција о Босни и Херцеговини треба да траје из дана у дан, сваки дан! То, то је једино решење!”

„Ако сутра буде призната Босна – шта ће се десити?”

„Нико то не зна! Шта значи призната Босна, кад је оваква Босна?! Не постоје централне власти, не постоји ништа! Држава не постоји, Устав не постоји! Каква је то – то, не може да буде призната Босна! И није уопште битно шта је, важно је да народ не гине, и да се, да се, смири, и после ћемо се договорити! Ми смо били на добром путу у Бриселу да, да постигнемо договор.”

„Ко је то покварио ?”

„Па очигледно су покварили они који умањују – минимизирају значај Конференције с једне стране, а с друге стране позивају на мобилизацију народ! Управо је требало обрнуто: да се народ позива на демобилизацију, на остајање код кућа!”

Карацић је био видно узрујан . Толико је брзо и у једном даху говорио, да је, чини ми се, једва микро-

фон успео да то све ухвати. Ово је више личило на његово јадање, него на интервју. Питања скоро да му није требало ни постављати, све је обухватио што га је у том тренутку болело и чега се плашио, а било је разлога и да боли и да се плаши. Сарајево је претило хаосом, мада смо се сви надали да се то неће десити, а објективно, кад сада анализирам ситуацију, за наду није било реалне шансе.

Задњи саговорник у овом извештају, који сам послала за РТС-ов дневник у деветнаест и тридесет, након чега су у року од пола сата муслимани блокирали Сарајево барикадама, био је Радован Караџић, са којим сам разговарала око осамнаест часова, у холу хотела „Холидеј Ин”, те суботе, 4. 04. 1992. године. Од тада је протекло свега девет сати! Ниједна реч коју је тада изговорио Радован Караџић, више не би имала смисла у новонасталој ситуацији. Свака илузија коју је имао пре само девет сати ни код њега ни код мене више не постоји! Иако уморна, скоро све коцке сам сложила, бар оне које се односе на слику збивања из последња два дана, али сам остала још у овом размишљању, дубоко негде у себи анализирајући догађаје.

Поново сам се вратила Бијељини! Након што је Аркан тамо завео ред, а потом, како сам већ 2рекла, одлучено да и војска уђе у тај град, донесена је одлука да у Бијељину иду: Биљана Плавшић, као представник Срба, генерал Кукањац испред војске, а муслимане је представљао Фикрет Авдић. Он је био сјајан играч! Заогрнут грађанским велом, лако прихватљив свакој опцији, најбоље је одрађивао послове газдама који су се смењивали. Покушавала сам и ја да се некако са екипом убацим у ту колону,

али на то генерал Кукањац није пристао, зашто – објашњење није давао.

Још од послеподне истог тог дана, седела сам у просторијама зграде Команде војне области и скоро сваких два сата слала нови извештај путем телефона. Паралелно, док се решавао проблем Бијељине, Кукањац покушава да реши и други, већ помало мучан и, по свој прилици, нерешив проблем. Сада су то биле јавности већ одавно познате „зенге” и „хавеовци”. „Зенге”, како су жаргонски зване, елитне хрватске војне трупе, такође су настале као паравојна формација. Њихово право име је било Збор националне гарде. „Зенге” је у Хрватској формирао Фрањо Туђман, председник Хрватске и председник националне хрватске партије, коју је назвао Хрватска демократска заједница. Као што су „зелене беретке”, скоро сто посто, настале од босанских муслимана и „сандаклија”- србијанских муслимана из Рашке, тако су и „зенге” настале од Хрвата из хрватске полиције, криминалаца, територијалне одбране и од војника и официра Хрвата, који су, готово стопроцентно, напустили југословенску војску, а онда кроз настале паравојне формације, нападали касарне државне војске – ЈНА, зовући је окупаторском. И „хавеовци” су били истог порекла, састава и са истим задатком! Њихово званично име је било Хрватско веће обране. Ове две паравојне формације, овога пута су правиле хаос не у Хрватској, где је то већ постало малтене легално, него на простору друге републике, у југозападном делу БиХ. Хрвати су заправо покушавали да „улове у мутном” и да почетак рата у Босни искористе не би ли отцепили део Херцеговине где претежно живи католичко становништво, и припојили га

Хрватској, коју је већ, у међувремену, јануара 1992. признала Европска заједница као самосталну државу у Титовим републичким границама. Те границе, које су биле само административне, у оквиру јединствене, међународно признате државе Југославије и које су управо и прављене као административне, биле су једна од највећих превара српског народа! Да су тада, када су те границе цртане, Срби прочитали ову превару, не верујем да би, чак ни они, такви какви јесу, на то пристали, али преваре се и праве тако да их не прочитају они којима су намењене! Сад је сигнал за признавање Хрватске државе, рођене у тим таквим Титовим административним границама, дала Немачка, која је то урадила још у децембру '91. За признање Хрватске, врло заслужни Ханс Дитрих Геншер тадашњи немачки шеф дипломатије, добио је за живота споменик на Брачу, подигнут му у знак захвалности. А кад се само сетим захвалнице свим Немцима, коју су им Хрвати упутили кроз „ноте” – „Данке Дојчланд”! Скоро да нисте могли укључити ниједну хрватску радиостаницу, а да се са ње није орило тако громогласно, а тако снисходљиво – „Данке Дојчланд”! Увек када сам слушала ту песму, а слушала сам по ратиштима преко радија у колима, јер Хрвати су то више пуштали од временске прогнозе, имала сам нека помешана осећања која су ишла од оног лепршаваг подсмеха до гађења! Увек ме је интересовало какво ли се осећа газда када му потчињени падне на колена. Мора да је и то неко помешано осећање усхићености због победе, које потире осећање гађења, поготово ако се овај не задржи на коленима него уђе ректално газди, што је овде било тако очигледно! Људска психа је чудо –

колико год да је стиснете, она негде експлодира и све што је јаче стиснете на једној страни, на другој јаче експлодира! Када би се ушло у мало дубљу анализу потчињеног, онда би се вероватно и могло наћи објашњење његове манијакалне охолости када се њему пружи шанса да пред собом има жртву.

Не смета ми што седим на поду у просторијама СДС-а у хотелу „Холидеј Ин” – тако сам морала. Буха ми је рекао да је то једини начин да се заштитим од пуцњаве у правцу хотела, која не престаје откад сам стигла, и да би меци кроз прозор, који се испалују на хотел са раздаљине од двадесетак метара, могли бити смртоносни. Некако сам имала осећај да ме одмара ово размишљање, у коме ми нико није сметао, о догађајима, плановима и људским психама. Размишљање ме је просто одвајало од оног тренутног у ком сам немоћна, без обзира на то што је неодвојиво повезано са њим. С једне стране скоро да сам у том општем хаосу података, из сећања чула речи песме „Данке Дојчланд”, а с друге, низали су ми се призори масакра пред очима, које су иза себе остављали ти исти који су тако бедни и потчињени у песми! Оно што би, по свим међународним прописима, и ратног и мирнодобског права, било окарактерисано као инвазија на суседну државу, у овом случају, оргијања „зенги” и „хавеоваца” из Хрватске на територији Републике Босне и Херцеговине, која је тада још увек била саставни део остатка Југославије, нико у свету није хтео да примети, осим оног саопштења СБ УН од 4. 02. 1992, којим је кобајаги запређено Хрватима да повуку трупе из БиХ, што Хрвати, наравно, нису урадили, као што ни СБ УН, наравно, због тога није казнио Хрватску.

Већ неколико дана те „елитне” војне хрватске трупе, наочиглед и срамоту целокупне јавности, врше стравични масакр над Србима у Босни, и то у Ливну Дувну и Купресу, одоздо са југозападне стране. А од 26. 03. '92. 108. хрватска бригада, напала је северни део Босне, општину Брод у којој је стравични масакр извршен у месту Сијековац, а ни остала места у тој општини нису боље прошла. „Зенге” и „хавео” нису вршиле селекцију ни по полу ни по узрасту. Све што су српско нашли живо, везивали су, одводили на сабирна места и убијали, а затим палили њихове куће. О овоме стижу извештаји од војске, и то путем војних и аматерских снимака, а и од појединаца, који су имали среће да побегну испред хрватског ножа, како нам је саопштио генерал Кукањац. Ни овде нико ништа не предузима да спречи масакр.

Телефони у кабинету генерала стално звоне. Проблем Бијељине је, како тако решен, али покољ у западној Херцеговини, где „зенге” и „хавео” воде свој крвави пир, нема решења. Генералштаб ЈНА, која је тада била још увек, по свим својим формалним својствима, државна војска целе Југославије, иако Југославија већ одавно не беше цела, није хтео да реши ни овај проблем. Није хтео или није могао, ова дилема за жртве била је потпуно безначајна. На челу Генералштаба налазио се генерал Ацић, који је одбио захтев генерала Кукањца да му се одобри слање војске и тенкова на улице Ливна, Дувна и Купреса, да би заплашио хрватске паравојне трупе и зауставио даљи масакр над Србима у ова три места, иначе по усташком покољу позната у Другом светском рату. На питање зашто нешто не уради војска, генерал

Кукањац је мени и новинару ТВ Сарајева Илији Гузини лично рекао да је то тражио од Генералштаба и да му је генерал Аџић на то одговорио: „ Нећу да шаљем војску на свој народ!” Ово је за мене била реченица која нигде није могла наћи своје нормално објашњење, при том кад кажем нормално, мислим у буквалном смислу нормално. Ако се узме чињеница да је народ све, као што и јесте, и ако се изврши основна подела која постоји у рату, а то је подела на жртве и на целате, необјашњив је исти однос, макар у овом случају, према те две групе – то мора да је неко посебно лудило!

Никад се нисам срела са генералом Аџићем, тадашњим начелником Генералштаба, мада сам као новинар знала доста података о њему. Оно што ми је у том тренутку било неспојиво, скоро болесно – ненормално, јесте сама чињеница, да је и генерал Аџић Србин, и то из источне Херцеговине, и да су сву његову породицу за време Другог светског рата поклале усташе, и то буквално поклале! Како је могуће да генерал Аџић, сада кад је ипак могао, није покушао да спречи поновни покољ над Србима?! Шта је подразумевао под тим – свој народ. . . ?! И Аџић је жртва! И над њим је извршен злочин – злочин пражњења, испирања и пуњења, а затим пуштања у рад под командама. Он је доказ да је над овим народом темељно извршен злочин. Злочин који је вршен физичком ликвидацијом изгледа да је мање погубан од оног другог злочина, када су их оставили да живе, а „убили их”! Да нема таквих као што је он, постојала би само једна врста жртава – физички ликвидирани, овако су жртве сви! Не знам шта је горе, ако вас ликвидирају физички, или ако вас „убију” и оставе да

живите! Није, изгледа, генерал Аџић случајно у том тренутку постављен на том месту, све то има своје зашто! Прави комунистички Титови генерали, мобилисани из српског корпуса, нису стварани – такви какви су били – генерала ради, све је то имало дубљи циљ, и он је без грешке постигнут! Ти генерали су „одрадили” свој задатак на прави начин у правом моменту, онако како су то од њих и очекивали они који су их тако дресирали!

Можда ће ми неко замерити да нисам довољно добра православка или изворна хришћанка – свеједно, али постоји једна дилема коју не могу да решим, мада је православље у свом настанку нашло решење: – О П Р О С Т И Т И! Шта значи опростити злочин?! Шта значи саосећати са оним ко је зверски убијао или убио, свеједно: вашу мајку, оца, брата, сестру, дете, друга, пријатеља, комшију, суграђанина, земљака, човека уопште! Уосталом, зар је важно кога – убио је! С којим правом може било ко да опрашта у име другог, који је био жртва?! Па зар то није лицемерје и живота и смрти?! Ко је, па то, вредан толико, од живих немучених, да ОН великодушно опрости целату, за понижавајући мученички крај, у име недужне жртве?! Ко га је за то овластио?! Где је ту великодушност?! У чему се она састоји?! Како је то могуће бити ВЕЛИКИ и ХУМАН, ако опрашташ злочинцу – и шта то, у свему овоме, значи опростити?! Направити се да не знаш – а знаш?! То је лицемерје према себи! То је и према жртви и према целату чак, лицемерје – то је лаж и располућеност! Или можда прикрити, не привести правди, не казнити?! – па зар то није САУЧЕСНИШТВО У ЗЛОЧИНУ, а не ХУМАНОСТ?! Дилему је, можда, много лакше

решити, ако опростимо, јер – шта би тек значило не опростити...?! Не знам, али некад је јако мала разлика између УРАДИТИ и ОПРОСТИТИ, а некад је нема – и једно и друго је злочин!

Већ, ионако исцрпљену, претресање догађаја из претходна два дана и ноћи – дотукло ме. Чак су и рафали по фасади хотела „Холидеј Ин” јењавали. Као капи из покварене чесме, више су личили на досаду, него на опасност, или сам ја то после свега тако доживљавала. Када за неколико сати проживите цео живот, где се догађаји и осећања смењују у згуснутим амплитудама, наизменично дотичући врхове и дна, опасност постаје навика, која отупи осећај страха. Време је одмакло – ближи смо јутру него претходној ноћи, која је ово све донела. Морам да спавам, свеједно је где, али морам. Ово није моја воља, него део мене који ме не пита – то је већ та фаза над којом немате власт.

„Имате ли коју собу где ја могу да спавам?” – обратила сам се професору Бухи.

„Има. Даћу вам собу до моје. То су унутрашње собе, оне су безбедније. Ове што им прозор гледа напоље, опасне су – због пуцњаве.”

„Ја бих одмах ишла, не могу више да издржим. Када сте ви мислили ићи на спавање, или ћете, можда овде чекати те људе што вам их шаљу?”

„Нећу, идем и ја, а и да вам покажем собу у којој ћете спавати.”

И он је деловао уморно. Несумњиво интелектуалног изгледа, осредњег раста, мршав, уредно подшишане густе проседе косе, сувоњавог, бледог, избораног лица, овиченог белом крагном кошуље испод тамног одела чије је контрасте беспрекорно

повезивала добро одабрана кравата, деловао је као човек који не припада том простору у том тренутку. Деловао је некако рањиво и немоћно, просто затечено, што би у мени, да сам га оставила самог у соби да чека, изазвало осећање гриже савести.

Обоје смо ушли у његову собу и наставили да пратимо пренос из Скупштине, уз повремене коментаре који су били доста успорени и кратки због обостране исцрпљености. Неколико пута сам у бележењу збивања имала прекид на коју секунду, мада ми је та пауза, од последњег убележеног догађаја до наставка, ког сам поново свесна, личила на, ко зна колику дугу празнину, из које сам се у будно стање увек враћала уз благи трзај, који, мислим да нису могли приметити други. То мора да је био сан, мада нисам затварала очи – чини ми се.

Из тог полубудног стања, тргла ме је молба господина Бухе, тихо, скоро сувих уста, као да је једва изговорио реченицу, која је потпуно искакала из контекста: „Молим вас, хоћете ли ми донети чашу воде из купатила.”

„Ево одмах.”

Страх ме је потпуно расанио. Нисам хтела да у њега гледам, да он то не би приметио. Кроз главу су ми прошле само две варијанте: можда је срце – само да не умре! Или је до краја свестан опасности у којој се налазимо а коју ја не знам!

„Изволите, мало сам је оточила, не знам да ли је довољно хладна.” Премошћавала сам ситуацију неким уобичајеним речима, сакривајући сопствену узнемиреност, како бих му својим понашањем потврдила, кобајаги, потпуну нормалност стања у

ком се налазимо, нестрпљиво очекујући шта ће ми и како рећи када испије воду.

„Добра је. Хвала вам – сад ми је лакше . . . било ме је нешто одједном стегло.”

„Хоћете ли да вам донесем још воде?”

„Не, не хвала, нећу више.”

„Следећи спонтаност, узела сам чашу, да бих имала разлог да одем до купатила, како бих избегла причу која би била логичан наставак. Тада ми се чинило да је тако најпааметније, што ми са ове временске дистанце изгледа потпуно нелогично. Мада ја господина и нисам нешто посебно познавала, што би био и разлог да се не упустим у љубопитљивост и испитивање стања у ком се нашао, али познајући сопствену природу, по којој љубопитљивост не зависи од познавања, него од заинтересованости, моје понашање је било потпуно неспојиво са мном. Нико, као нове и изненадне ситуације не може вам тако добро открити сопствену личност – и личност других.

Више ми се не спава. Потпуно сам будна, а и свесна – чини ми се. Вода коју сам пустила у купатилу да цури, док сам онако немо стајала пред огледалом, у ком се нисам видела, саставни је део те моје мале представе усред великог позоришта, које се одиграло мимо мене. Сад знам. . .! То је то – сваког часа они могу упасти у собу. Ако ме нађу са њим – заклаће ме! То је у многим ситуацијама у овом рату био уобичајен начин ликвидирања противника – да се не чује пуцањ. Ако одем у моју собу, можда ћу и преживети...! – страشان хаос! Ништа није решење – нема решења, и једно и друго је мучење. Ово прво, чини ми се некако, скоро лакшим, можда зато што се надам да неће доћи – не знам. И ово друго је страшно. То тек није решење –

то је као саучесништво – издаја! Осећам мучнину, скоро кривицу за смрт некога ко је невин, са ким сам провела неколико сати, а онда изашла, тихо, како би он могао бити на миру ликвидираан, а ја спашена од њих, али не и од себе. Преживљавам ово, скоро као да се десило. Мучи ме савест за неучињено, под условом да се догоди. Ово му некако дође као генерална проба пред представу. Увежбавам најтежу варијанту, надајући се да никада неће бити одиграна. Грижа савести је страшно осећање, то је уграђена санкција у закону по ком је сачињено људско биће. Ја нисам створена за ово време. Нешто не ваља – или ја или време, . . . ја сигурно, јер време је вечно а појединац ништа. Како НИШТА, да суди времену?! – време је свеобухватност, њему суди само време. Тешка времена гутају слабе, а за ова времена, мало је јаких! Питање је какви су ти јаки у оваквим временима?! Да ли је то снага или бескруполозност, моћ или слабост, квалитет или људско ништавило!

„Хвала Богу, ђе је сад они Темпо?! . . . продаде брата за партију!” – асоцијације евоцирају очев глас. Упадох поново у време ИЗА, . . . ДАЛЕКО ИЗА!

„И за влас’ ” – доврши реченицу, мога оца Петар Стеов, који је стално навраћао код нас. Кућа му је била недалеко од наше, а и било му је некако успут. Нисам нешто посебно обраћала пажњу на њихов разговор, јер то је била уобичајена појава у нашој кући, али оно „продаде брата” скрену ми пажњу. Јес’ да сам била мала, можда први или други разред основне школе, али та реч продати, знам шта значи. Нама су свашта продавали, од намирница до одеће, а ми, додуше, колико се сећам, нисмо продавали ништа.

Али нисам схватала како је могуће „продати брата” поготово што и ја имам браћу коју сам јако волела, па ми је зато и било страшно да неко прода брата. Сећам се да сам тада, као мала, размишљајући закључила да ја браћу низашта не бих продала – ни за хаљину, ни за школску торбу, ни за лутку, ни за чоколаду – низашта, а мени су то биле најзначајније и највредније ствари за које сам знала.

„То ти вазда, мој Петре, иде заједно! Није он у партију због партије, но због власти!” – стави отац тачку на цену продаје.

„Замисли, како га савјес’ не гризе, . . . поган! Како заспат може – очинскога му оца у пркно . . бем, па да му је био перјаник краља Николе?!” Ово, „перјаник краља Николе”, био је новонастали педигре у блиској прошлости међу Црногорцима. Одувек су Црногорци волели власт – на чудан начин! Борећи се за сопствену власт, мрзели су и рушили друге на власти, и то све дотле док је или не сруше или не схвате да су они на власти јачи. А онда, свом силином еуфорије емоција, поистовећујући се са владарем – рушење прелази у подршку, а мржња у дивљене. Ако треба, гине се на бранику границе коју је исцртала власт, и то са осећањем витешког самоубиства, приносећи јој жртве пред трон. Не даје јој се само тело, него и душа! Поезијом урамљен вођа, ставља се на пиједестал изнад свих, у низу поред таквих кроз историју. Што је већи деспот, чека га дужа власт, идолопоклонство и обожавање. Црногорци воле деспоте – диве им се, а краљ Никола је и то био.

„И дан- данас, вас се најезим кад се сјетим, како је то, поган, учињела!” – настави отац љутито.

„Брат му је био, накав поп, ти то знаш, – обраћа се Петру – а „ОНО” (рече са гађењем у средњем роду) – „комуниста, виђен, међу првима, па да би се доказа како је одан Титу и партији – брата под нож?!”

„Ја сам богоми чуо да га је он лично закла!”
– додаде Петар.

„Прича се свашта. . .! Мајка му је, веле, ноге љубила и Богом га кумила да га спаси, а оно је, замисли гована, само гурнуло и рекло, . . .то траже Тито и партија! И нико му ништа не може! Ено шета по Београду дигнуте главе ка’ да му је говно за пас?!”

После ове реченице настала је тишина. И отац и Петар су нешто пресабирали у глави. Тада ми је то било чудно, а сада могу да претпоставим о чему су могли да ћуте. Има тренутака када се кроз догађај лакше пролази ћутке. Речи некада смањују моћ доживљаја, праве збрку, појефтињују – истање емоцију, разлију је кроз звук који се изгуби, одузму јој снагу пре него што је одживите и потрошите у себи, градећи се и рушећи изнутра.

Тишину је поново прекинуо отац. Пауза, иако не дуга, али промени тему.

„Ви’ш, шта ти је живот. . .! родиш ћецу једнако, а нарав и интерес их раздвоји! Ево ја их имам петоро живих, ко зна ’оће ли и једно бит’ чо’јек!. . .но ево, дако тога рата више не буде, па како им Бог да!”

Ништа ми није било јасно. Ни време о ком причају, ни догађаји ми нису јасни. Нисам знала ни шта је рат, ни продаја – барем не у оном смислу, који је имала у њиховој причи, ни шта значи „под нож”, ни ко је тај Темпо. Нисам знала ни шта је грижа савести, али сам осећала да ту има неке неправде, да има кривих и жртвованих, уствари осећала сам да је све то нешто

мучно, болно, страшно. Све ме то плашило, а и оца кад видех таквог – нисам волела, као да то не беше он, као да је неки други човек – туђ, мада је био племенита, топла душа. Била сам потпуно и збуњена, и страшно радознала. Морала сам да га питам, једва сам дочекала погодан тренутак:

„Како је тај чо’јек прода’ брата?!”

„Не знаш ти то, душо, ти си мала, иди играј се, немој да слушаш што старији причају, то није за ђецу!”

Јака и енергична лупњава на вратима хотелске собе, пребаци ме свом силином из рата мога оца, у мој рат! Ово је моја прича, . . . у којој поново немам одговор. Одговор на причу мога оца сазнала сам после дуго година, али одговор за сопствену причу у којој се налазите и замке из свог живота никад вам, скоро, за то не дају решење туђа искуства, ма колико прича била иста. А иста је или скоро иста. Бар се на овим просторима понавља из генерације у генерацију. Играчи су исти, и интерес је исти, само метод ту и тамо мењају, а некад ни њега. Да су нам наши преци и десети део причали о томе, као што су преци ових осталих, својим потомцима уместо успаванке у главу уливали своју причу, ваљда не би могли ни нас више преварити, . . . али, ко зна – чудан је ово народ!

У том тренутку неко је био пред вратима. И Буха и ја одједном смо се сударили код врата, беспомоћно чекајући ко ће да их отвори. Неизвесност је трајала врло кратко, и на срећу, добро се завршила. Након изговорене реченице: „ја сам, отвори!” – професор је откључао врата. У собу је ушао висок, крупан, скоро сед човек, својих четрдесет и нешто година, у маскарној униформи – упакован оружјем.

„Једва сам се пробио до хотела! Послали су ме да те одавде извучем!” – обрати се професору придошлица причајући у ходу ка фотељи. По разговору се видело да се знају. Мени је била значајна само она прва реченица, из које сам схватила њихове релације, и њу сам запамтила, остало ми није било важно. Хотела сам само да одем у своју собу и напкон, после неколико дана, заспим, а сад сам то могла. Пре одласка, договорила сам се са Бухом да ме пробуди кад крене, а по разговору сам схватила да је то сутра у осам сати, уствари, то није било сутра, него тог истог дана, за који сат, пошто је већ скоро свануло.

Чим сам ушла у своју собу, почех да се спремам за спавање и укључих телевизор да пратим пренос из Скупштине. Призор је био исти као и пре пет сати. Смењивали су се говорници, али сада већ уморни. Народ је дремао – ту и тамо тргну се уз аплауз, подржавајући више стихијно једни друге, у тој галами плеска, него оне за говорницом, које од умора, скоро да нису више ни слушали. Ништа ми се овде није чинило тако опасним, напротив, све већ виђено. Окупљен народ, заставе, слике и петокраке, аплаузи и говорници – вентил за будале! – па опет све испочетка. Изгледало је као да ће се све са овим завршити, поготово што се тада још нико од говорника није усуђивао да у сред Босне, као сада, позива Алаха, на простору где најмање има два Бога – мада су овом другом ипак дали неко место, не прозивајући Хрвате као кривце. Сви су говори и почињали и завршавали се Титом, братством, јединством и тековинама револуције. Једини реметилачки фактор те хармоније и благостања је, боже мој, Српска демократска странка Радована Караџића, која је,

према говорницима, непријатељ број један, а не Срби – таман посла, то је братски народ, кога су вође завеле! Нико за овом говорницом није узимао у обзир да је све што је било српско у Босни, ушло у ту странку, таман као што су сви муслимани ушли у Странку демократске акције Алије Изетбеговића, а Хрвати у Хрватску демократску заједницу Фрање Туђмана (иако је формално вођа ХДЗ-а у Босни био Стјепан Кљуић – наравно Хрват, знало се, а то Хрвати нису ни крили да је то оцртана Туђманова територија). Суштина се овде заобилазила, ко маче око вруће каше. Све строго упаковано изатканим велом из претходних педесет година, сви су говорили једно, а мислили друго. Нико се није усуђивао бити први петао који кукуриче. Још увек је то личило на већ виђено. Као прави Титови револуционари, користећи микрофон и окупљену масу, покушавају, као на аукцији, постићи што већу цену, не бирајући средства, да би се што боље продали времену које долази, говорећи, врло пажљиво, само оно што шашољи ухо Вели ком Брату! Овакви скупови, и иначе, не служе ничем другом осим говорницима и демагошком замагљивању стања.

Потпуно смирена, што од умора, што од онога како сам проценила и видеала, или хтела да видим ситуацију у којој се налазим, не сећам се кад сам заспала. Ваљда је то било у трену, али исто тако брзо, како се то мени чинило, скоро одмах, чула сам куцање на вратима моје собе и Буху који је рекао:

„Милијана! – устаните осам је сати.”

Таман што сам се захвалила, као да до краја нисам ни изговорила реченицу, барем је то тако моје

сећање забележило, поново ме је тргло лупање на вратима собе и Бухин глас:

„Милијана, побогу, десет је сати – рат је у Сарајеву! Муслимани само што нијесу упали у хотел! Ја овога трена морам да идем – дошли су наши по мене, треба да ме изведу кроз некакав посебан излаз, ја више не могу долазити горе да вас будим – морате устати!”

Скочила сам из кревета на сред собе, држећи у руци даљински управљач од телевизора и гутајући сваку реч и слику, као укопана, стајала сам испред екрана, на ком је био директан пренос ратне еуфорије испред Скупштине и хотела у ком се налазим. Све се променило – драстично!

Како је сан и блажен и страшан! Каква четири сата потпуног мира и незнања – рај несвесног! Живљено мојим бићем, то време није само мој, то је општи мир – оно што не знам, за мене и не постоји. Сан је празнина, брисање, заблуда, мир без ког се не може. Сан и даје и одузима истовремено. Снови су увек друго стање од будног стања, а стварност, као замка, иза сваког сна чека. Сан у спавању и сан на јави! – и једно и друго човек живи. И снови на јави, понекад, страшна су потреба, као на починку. Народ коме ја припадам, као ниједан други, живи своју историју кроз снове, окружен онима који и на починку ретко сањају, а буде се према унапред замишљеном плану и навијеном сату историје. Ови чији сам ја део, не би се ни будили да их не натера сат у историји, који су себи програмирали они остали. Како се год окрене, трају и једни и други, само они други, све већи, јачи, а ови моји све мањи и слабији, и сваки пут кад их пробуде – пренути, увек затечени, у

општем хаосу: прво се посвађају између себе и изделе на оне који сматрају да није требало сањати и оне који упорно тврде да се сат који су навили други, на нас не односи, и да нико неће да дира у нашу нирвану! Затим оне који упорно тврде, да док су сви спавали, неко је од наших, кријући навио сат – и њима и нама (ово само у оном случају ако сат звони за нешто што није добро) и оне који муњевито прелазе на другу страну – јер мора да је сат навијен за нешто велико, а где је велико, наћи ће се и покоја мрва за њихову ситну душу. У свој својој различитости, судија им је исти, он им одређује казну и време извршења, неке пре, а неке касније, али сви дођу на ред. И овај мој сан, усред општег стања будности других, ма колико био кратак, прети казном! – колико ли ћу га платити?!

Сјурила сам се лифтом на први спрат у просторије СДС-а. Хтела сам и да се информишем, очекујући да неко мора бити у просторијама Српске демократске странке, а и да се телефоном јавим у редакцију. У просторијама сам затекла Карацићевог телохранитеља – Влада Илића, затим секретара странке Бранка Ковачевића и још два момка од којих је један био из Радовановог обезбеђења, а овај други скоро дете, није имао више од 15-16 година. И они су били узнемирени. Илић и Ковачевић су, на два одвојена телефона, упорно покушавали да некога добију. Касније сам сазнала да су хтели да ступе у контакт са Радованом Карацићем, који је још синоћ отишао у Лукавицу – српско насеље на периферији Сарајева. Сва четворица су спавала у хотелу и, колико сам видела, нису нешто много раније пре мене устали, још су чекали да попију прву јутарњу кафу. Ја сам ушла у суседну канцеларију

не бих ли телефоном добила редакцију, али сам узалуд покушавала. Поново сам се вратила у просторију код њих. Узнемиреност је била још већа, очигледно нису знали ни они шта да раде, били су затечени – типично српски! Ништа више од онога што сам ја знала, нису знали ни они! И они су знали само оно шта су видели преко телевизије и оно што су могли да гледају голим оком кроз прозор из канцеларије где су се налазили, који је гледао у окупљену масу испред Скупштине, а из друге канцеларије, на Машинску школу и касарну „Маршал Тито“, у правцу улаза у хотел. Они нису хтели да напусте канцеларије, док се не чују са својим шефом – Радованом Караџићем и не договоре шта да раде! Ситуација је била апсурдна! Очито нису схватили ни они да рат почиње и да треба спасавати голи живот, а не штитити било какве просторије и имовину! Можда они нису ни размишљали о имовини, јер је ту и није било – канцеларије, к’о канцеларије, напосто нису схватили да у рату, право јачега суспендује остала права, па и њихово право да бораве у просторијама своје странке. Сви смо скоро причали у глас, нико никога није слушао, а и прича нам је била иста! Вртели смо се у круг, пресипајући из шупљег у празно! А тек решење – како изаћи из хотела, наравно да нико од нас није имао. Седели смо ту где смо се затекли, имајући илузију сигурности, коју смо, лажући себе, извели из права, које је у Сарајеву још синоћ, постављањем барикада, укинута! Просто се осећало да нас од хаоса деле секунди! Поново сам ушла у другу канцеларију да телефонирам. Нисам још ни „ухватила“ за телефон, када ме је шокирао део информације са укљученог телевизора:

„ . . . то су „ћетнићи” снајпер’сти, са „Хол’деј Ина” пуцали!”

Била сам шокирана! За тренутак сам стајала непомична. Готово је! Нисам знала шта се дешава напољу, али сам знала да у хотелу, мимо ове четворице, који нису знали шта ће, као ни ја што нисам знала, не постоје никакви други „ћетници”, и исто тако сам знала, јер сам са њима била, да ни у кога нису пуцали и да никакав снајпер нико од њих није имао! Буквално сам улетела у канцеларију где су они седели да им саопштим шта сам чула!

„Јесте ли чули шта су сада јавили преко телевизије, да четници из снајпера пуцају по народу испред Скупштине ?!”

Сви смо се скаменили! Нико није знао куда да крене, јер нисмо ни имали куд! Изаћи из хотела у масу од преко 50 000 људи, која је испунила цео простор околу и која крвожедно хистерисхе испред његових врата, чекајући „ћетнике” да из њега изађу, на начин како се над рупом чека звер која се из ње истерује, не верујем да има таквог јунака који би имао храбрости да се испред таквих појави на врата! До тог тренутка и постојала је нека нада, а сада је свима било јасно да је ова информација припрема за упад у хотел! Оно што ми је боло очи, биле су ознаке на униформи, Карацићевог главног телохранитеља – Илића, који је имао нашивено на рукаву, високо изнад лакта, „Двоглавог белог орла”, испод којег је писало; „Бог чува Србију! И претходну ноћ, или боље рећи ближе јутру, када ми је доносио сендвич, то сам приметила, али тада сам другачије то доживела, ово сада није био тренутак за таква обележја – напосто није било мудро! Онако млад, леп, до краја предат ономе што му

је на ознакама писало, зрачио је пркосом, који је, за случај да га ухвате, могао да му дође главе! Осетила сам потребу да му то кажем:

„Владо, добро би било да скинеш та обележја са рукава!”

„Ма не пада м’ на п’мет!”

„Није мудро, ко зна шта се може десити!”

„Ма нек се деси шта хоће!”

„Знам, али њима је довољна сама чињеница да сте Срби, а не још да вам читају и поруке о српству са рукава!”

„А шта, болан, да радим! То је наше – то сам ја! Није вредело. Тему нам је променила ситуација споља! Сад је већ било „догорело до ноката”, све се брзо одвијало! Заглушујућа галама пробијала је зидове хотела. Разуларена маса, која је окупирала простор око хотела и испред Скупштине, запаљена острашћеним говорима својих сународника, који су их пујдали на хотел, као керове у лову на жртву, изгледала је као претња!

„Милијана, знаш шта, мораш због своје безбједности напуст’ти просторије!”

„Не знам куд ћу?!”

„Било куд! Не смију те ође затећ’! Он’ ће упаст’ – нема силе!

„Па може ли се било куда изаћи из хотела?!”

„Тешко, али је за т’бе важно да т’ не затекну ође!”

„Богами, где ме год затекну, неће бити добро!”

„Мораш!” То је било задње што ми је Владо рекао и буквално ме изгурао напоље!

Стајала сам као у чуду испред врата просторија СДС-а и посматрала још увек празан хол испод себе у приземљу, као и огромну масу која се

бескрајно ширила око хотела, затварајући светлост својим телима! Нисам знала у којем правцу да кренем! Од притиска изазваног љуљањем гомиле, одједном су се сручила сва стакла излога, на левој предњој страни, како се у хол хотела улази. Моћну гомилу увек чине слаби појединци, који у збијеним редовима, једни од других црпе снагу – тражећи у стихији своју шансу. Тако слабашни и преплашени, сваки понаособ, издвојени из руље изазивају самилост, док се, за разлику од њених појединаца, руља ваља као казна, својом снагом утерујући страх. Гомила их везује невидљивим нитима енергије, дајући им снагу коју им истовремено и узима, постајући снага изван и изнад њихових празних тела која се у стихији љуљају. Снага руље је производ и немоћ појединца који је чине.

Нико се није усуђивао, на кратко, прекорачити хол хотела, који је након сручених стакала био отворен по читавој дужини предњег дела хотелске зграде. Зауостављени, невидљивим зидом, неизвесности и опреза, од онога што их чека унутра, непрегледна маса се таласала и одупирала том следећем, за њих значајном кораку, који је у њиховим главама представљао директан улаз у територију свога непријатеља, почетак обрачуна и његову ликвидацију, за шта су читаву ноћ, све до овог трена, вербално пунили једни другима батерије. Сад или никад! Никад су одавно искључили! Никад је био само привид! Остало је само питање – кад и дошло је његово време – сад! Управо та мала пауза, мерена секундама, био је преокрет. Први пут се директно кренуло у оно што се мисли задњих педесет година. Све до тада, до тога трена, била је припрема, а ово је почетак – искрени, прави,

отворени, без лагања било кога, ни себе ни других! Први пут сада раде на ономе што желе. Рат је управо тада почео, када се закорачило преко прага, преко зацртаног, преко онога што је било забрањено после четрдесет пете.

Као брана кад пуца пред водом, одједном се сва маса сручила у хол и испунила га до краја својим телима. А од рафала из оружја и хистеричног урлања на „јуриш,,“ пуцале су и бубне опне и унутрашњи зидови хотела. Као под хипнозом, посматрала сам и даље непомично призор са оградe првог спрата над холем, испред канцеларије СДС-а, као да се то мени не дешава, и као да ми се ништа не може десити. У општем хаосу распомамљених, које носи рушилачка енергија вековне мржње – у гену пробуђена, маса је из тог, од њихових тела, набреклог простора, отицала у два правца уз степенице и сливала се, уз јуриш и пуцњаву, ка улазу у просторије СДС-а, испред ког сам стајала. Вођена, не собом, ко зна чиме – кренула сам ка њима да се спасим, питајући их знају ли где је Радован Караџић, јер, „ ја сам новинар и ја га тражим.“ Нико ми није одговорио, није ме ни чуо, вероватно ме нису ни видели. Они су имали пред собом само слику и циљ са којим су кренули, а коју су стварали деценијама. Они су видели само оно што су хтели да виде и ураде, за шта је финална припрема обављена дресуром претходне ноћи. Израз лица тих разјарених људи у трансу, био је непоновљив, застрашујући призор. Огромна енергија повезана мржњом и жељом да се убије српски врх – центар, који се по њиховој процени налазио ту, протицала је поред мене, у заглушујућој галами, ударајући ме својим телима. Пробијајући се супротно од њиховог

правца кретања, спљоштена уза зид масом, одједном сам упала десно кроз врата која су се отворила од притиска и истовремено се срушила на под. Мој пад се поклопио са страшном експлозијом прве бомбе, коју су тог трена убацили у просторије СДС-а, мислећи да је тамо комплет руководство странке, а била су само она четири момка!

Тресао се цео хотел! Они су у размаку од десетак секунди убацили, једну за другом, неколико бомби у те исте просторије! Имала сам утисак да ће се све срушити! Како је која бомба експлодирала, тако сам одскакала од пода немоћна да се одупрем силини потреса! Нисам знала куд, а и да сам знала, нисам могла да се одлепим од пода, очекујући да се сваког часа сав хотел сручи на мене! „Видела” сам језиве слике масакрираних тела мојих, тек стечених другара, који немоћни, у страшним мукама испуштају душу! Без обзира на то што се није срушио зид који ме је делио од њих, знајући распоред просторија и слушајући прасак и грмљавину активираних бомби, знала сам да ту више нико жив не може остати! Обузела ме је страшна туга, коју сам осећала као јак физички бол, који је у мени надјачавао скоро сва друга осећања! Познавала сам их врло кратко, али сам њихову смрт, коју сам „видела” као дугу, свесну и мученичку, у којој су били немоћни било шта да ураде, доживела као гашење дела себе! Не знам зашто се тако дубоко и болно јави осећање када у рату погине неко ко је био са вама – кога знате! Сваку смрт човек доживи на посебан начин, бол ове смрти потпуно је другачија – открила сам то у рату, у ком сам била сведок! Могуће је, како каже Иво Андрић, да „ништа људе не зближи тако као срећно, заједнички

преживљена несрећа.” Ми је нисмо преживели – помислила сам!

Када се изгубио звук експлозија бомби, тек тада сам разазнала, у општем хаосу рафала и ломљаве, да сам заправо упала у салу за ручавање. Читава једна страна сале, која је била застакљена и окренута ка страни где се налази Скупштина БиХ, зјапила је отворена без иједног стакла на читавој дужини зида, кроз коју су фијукали меци у рафалима из разног оружја. На столовима и по поду била је гомила срче од стакла. Низ столове су висили столњаци мецима исцепани и згужвани. Пузећи на поду, осећала сам по леђима ударце страха, ваздуха у млазевима и откинutih парчади од тањира и чаша, који су прскали под рафалима споља.

Допузала сам до врата, која су се налазила у продужетку, наспрам врата кроз која сам малочас упала. Пошто ми повратка назад није било, остала су ми ова друга врата, као једина која би ми могла пружити спас, иако нисам знала где воде. То су била врата која су спајала кухињу са салом за ручавање. Никада нисам ни претпостављала да уопште може и постојати толика кухиња, мада је то вероватно уобичајено за све хотеле. Какав апсурд у размишљању! Као да сам на туристичком пропутовању, изненађена упознавањем нових простора. Као дете у врту забаве, посматрала сам радознано огромни простор, као касарна, са дугачким, у линији сложеним шпоретима, рернама, огромним аспираторима за мирисе и пару, који се стварају приликом спремања јела, и свим оним што припада таквом простору – све је било ту, осим куvara. Међу једно петнаестак људи, које сам ту нашла, био је и директор хотела. Крупан, црн, дебљи човек,

стајао је као кип поред једног огромног лонца, мало са стране – потпуно сам. Личио је на нервозног путника који је кренуо на јако важан састанак, а аутобус касни ли касни. Два господина ушминкана, са краватом и оделом, усред кухиње, полутихо, са видном забринутошћу, дискутовали су на неком страном језику, не обазирајући се на остале – касније сам схватила да је то холандски. Сву ту тишину у односу на оно из чега сам побегла, реметила је једна млађа жена, која је наизменично, трудећи се да буде тиха, час плакала, а час се смејала. Нисам могла добро да је видим од једног господина који се пред њом врполио и нешто је убеђивао. Кренула сам пут њих да видим шта се дешава – мене, иначе нико није ни приметио, мада откад сам ушла, није прошло ни петнаестак секунди. Тек кад сам се приближила, видела сам да је то млада, од двадесетак година особа, са великим стомаком и натеченим ногама, које је држала подигнуте на другој столици. Док је седела, придржавала је стомак, једном руком одоздо, а другом са стране – била је у осмом месецу трудноће. Родитељи су јој Срби, пореклом из Сарајева, који раде у Немачкој, где је рођена, први пут је сада дошла у родно место својих родитеља ради оставинске расправе. Хтела је да прода то што јој је припало, као једином детету, и то управо сада јер су, гледајући телевизију у Немачкој, закључили да ће у Сарајеву и целој Босни бити озбиљан рат са пуно жртава и великим материјалним разарањима. Она је са тим сазнањем и дошла у Сарајево пре неколико дана и одсела у хотелу „Холидеј Ин“, а код нас је и рат и сазнање почело сад – пре пола сата. Можда смо и ми могли

знати исто то што и она, још много раније, да смо хтели, ко зна како би се тада све одвијало.

Радозналост ми није дала да останем у простору из ког се није могло ништа ни видети ни чути, или, боље рећи, разазнати шта се дешава у потмулој галами која допире до кухиње. Пролаз којим сам кренула, излазио је на супротну страну од оног кроз који сам ушла и водио је тачно изнад улазног хола, испред сале за састанке на првом спрату, насупрот канцеларија СДС-а. Шуњала сам се чучећи да ме не приметите и клечећи иза ограде, посматрала гомилу која се тиска у до краја испуњеном холу, изнад ког је сукљао дим, после убачених бомби, које су експлодирале у просторијама Српске демократске странке.

Усред хола, уствари мало ближе стакленом излогу хотела, кога додуше више није било, лицем окренутим надоле и везаних руку на леђима, лежала су четири млађа мушкарца. Изнад њихових глава, један мушкарац је, као да подноси војни рапорт, говорио пред пет камера: ТВ Сарајева, ЈУТЕЛ-а, СНН-а, ОРФ- а и још једне камере за коју нисам могла да видим којој информативној кући припада. Као да је научио напамет, онако дигнуте главе, са испруженом руком стиснутом у песницу, из које је претећи штрчао кажипрст, изговарао је реченице, као да изриче пресуду! Суштина је отприлике била: како су „зелене беретке” ухапсиле „ћетнике” СДС-а, који су са зграде хотела „Холидеј Ин”, који се налази тачно преко пута Скупштине БиХ, пуцали у окупљени народ „гладан демократије”, како су, ваљда, убили једног човека; како је хотел пун „ћетника”; како је то „ћетнићи” бастион и како су они ту сад упали да похапсе „ћетнике терористе”!

Недеља је негде око подне, петог априла, деведесет друге, дан после почетка рата у Сарајеву! Прича страшна! Напрежући се да чујем сваку реч, сва сам се претворила у ухо. Буку у холу скоро да је надјачавао својим одлучним, јаким, победничким гласом, онако витешки постављен, човек који је пред камерама објашњавао ситуацију. Но, без обзира на то што и нисам могла баш све чути, иако сам била релативно близу, ово што сам чула било ми је довољно да схватим о чему се ради. У први мах сам и помислила да је све то – око пуцњаве у масу са зграде хотела „Холидеј Ин” – тако, у ствари нисам ни размишљала да ли је или није истина, једноставно сам то прихватила што сам чула. Једино оно што је рекао да је хотел пун „ћетника”, знала сам да није истина, али нисам то ни узимала за неку лаж са његове стране, пошто ми је било логично да они тако мисле и да не знају право стање, јер тако сам и ја мислила синоћ, када сам инсистирала у ТВСарајево да ме доведу до хотела „Холидеј Ин”, који је био некако „заштитни знак” Срба у Сарајеву, а и да су они знали да је празан, не би око њега облетали и пуцали читаву ноћ по фасади, него би вероватно још синоћ упали у хотел. Посматрала сам представу која се одвијала пред мојим очима, која није трајала дуго, можда свега неколико минута, не знајући шта пре да гледам и слушам! Док је „судија” изрицао казну изнад глава везаних људи на поду, дотле је један други, бацио на под, испред главе једног од заробљених, нешто, како ми се у први мах учинило, као визиткарте или налепнице, ударајућ га ногама у бубреге и у главу и терајућ га да поједе та два предмета испред себе:

„Једи! м’тер ти „ћетн’ћку” јебем!

Везани је стењао под ударцима ноге. Изгледало је као да покушава устима дохвати предмете са пода да би извршио наредбу! Како га је ударцима померао, тако га је и одмицао од намењеног му „јела”, а онда је ударцима ноге, који су се завршавали у главу младића, поново примицао та два предмета и терао га да једе!

„Гутааај, папак, гутааај – јебем т’ „ћ’тњићку” м’тер!

Упињући се да видим о каквом се „оброку” ради, а и како је силеција ударцима ноге некако то окренуо, видех „Двоглавог белог орла”! Ништа ми то још није говорило, уствари јесте, али ни на крај памети ми није било да помислим оно што сам убрзо открила! Када се сва та представа око снимања завршила, и када су новинари, журећи, изашли напоље, вероватно не знајући шта пре да сликају, одједном ме је пресекала чињеница да сам момке, када су их, везане, подигли са пода, препознала – били су то они момци, на челу са главним телохранитељем Радована Караџића, Владом Илићем, са којима сам домало пре била заједно у просторијама СДС-а, док ме нису буквално изгурали напоље!

Тек сада, стање које сам осећала, најсличније је било опису шока! Све што сам до тада закључивала, гледајући и слушајући приказ, одједном је добило друго значење! У глави ми је настао хаос – личило је на кошмарне, испретуране снове, који буде организам у стресу! Брзина којом сам сада изводила закључке, знајући ко су момци и знајући шта су радили, и упоређујући то са причом коју сам чула и која је камера отишла у свет, слутећи шта се са тим хоће, изазивало је у мени и бес и страх, помешан са неким

чудним осећањем среће налик на еуфорију, због спознаје да су живи, јер сам мислила, да после онолико убачених бомби у просторије где су се они налазили, више ни мува није могла остати у животу! Тамо је, додуше, било више канцеларија, у које се улазило лево и десно из само једног ходника, који је водио право са улазних врата, али опет! Мени се чинило просто невероватно да после свега, ма у који се ћошак стиснули, може ико остати жив! Оно што сам још видела, јер ме је то интересовало, на униформи Влада Илића више није било „Двоглавог белог орла” и „Бог чува Србију”, то је била задња коцкица коју сам сложила у том хаосу, након што сам их препознала! „Оброк” који је требао да поједе, не Владо, него Бранко Ковачевић, био је „Двоглави бели орао” и „Бог чува Србију”, са униформе Влада Илића, за које сам га ја упозоравала да их скине . . . Добро је, помислих, иако не знадох да ли чува Србију, али њих је очито спасио – само је Он то и могао!

То што су ухапшени, у том тренутку, није ми се чинило као неки велики разлог за забринутост . Скоро да ми је то некако дошло као олакшање при оној огромној тузи која ме је убијала и потпуно ми узела наду, док сам лежећи на поду, залепљена од експлозија бомби, размишљала, уствари била потпуно убеђена како их бомбе комадају у парампарчад! Добих неку снагу када сам се „пребацила” у ово размишљање! Као да ми се јавила нада, мада нереална, сада знам, али ипак нада, но није трајала дуго! Касније сам чула да су ти момци претрпели страшну тортуру и батине у муслиманском затвору, док их нису разменили. То су и они лично причали пред камерама и у новинским чланцима, али важно је да су

ипак преживели! Од тог дана, на ТВСарајево и ЈУТЕЛ-у су те снимке „нон стоп” вртили, уз причу да су то „ћетнићи” терористи који су са хотела „Холидеј Ин” снајперима пуцали у окупљени народ испред Скупштине и да су „зелене беретке” због тога упале у хотел да би похапсили „ћетнике” и спасили недужне грађане! Касније се видело, да ни ово ”снајперима”, није речено случајно, јер та монструозна замисао одстрела људи, који су били живе мете кроз Сарајево, од тог тренутка, па током читавог рата, приписивана је искључиво Србима!

То је била прва симулирана – наручена превара, пред страним и њиховим камерама, од стране муслимана у босанском рату, обилато искоришћена у походу на прогон и окривљавање српског живља. По захуктавању рата, у оној фази еуфорије када се сви утркују да докажу како су баш они заслужни за све што им се на почетку, када почињу рат, чини да је добро и када се још сви хвале са бројем поубијаних на противничкој страни, не би ли доказали своју велику заслугу у „побједи” над непријатељем, чула се вест да је испред Скупштине тог петог априла деведесет друге, у масу пуцао познати Јусуф Празина, звани Јука, јер им је требао „кауса беллум” илити ПОВОД ЗА РАТ! Јука је био физички ретардирана особа и познати криминалац, који је запамћен са својом бандом на чијем је челу био, као један од оних који су починили највише масакра над Србима!

Док сам, чућећи иза ограда, посматрала хол са разјареном масом испод мене и њихово тискање, плување и ударање везаних момака које су одводили, и размишљала о томе како су „моји другари” од пре

десетак минута преживели бомбе у просторијама СДС-а, из којих је, још увек, сукљао дим, одједном се, скоро сва маса окрену, показујући прстом у мом правцу:

„Ено их ћетници!” – проломи се урлик, а гомила се стушти за мном уз степенице. Призор је подсећао на хајку у лову, када наоружани ловаци, са упереним пушкама на плен, у трку прати распомамљене ловачке псе, који уз лавез јуре за жртвом, у ваздуху њушећи мирис крви.

Улећући у пуном трку у кухињу, не размишљајући да сам ја крива за чин који следи, саопштин присутнима да руља јури за мном и само што није упала. Нисам још ни села, угуравши се између труднице и једног омањег, проћелавог, смеђег, дебелушкастог човека средњих година, за ког сам убрзо сазнала да се зове Ерос и да је Италијански новинар, из „Коријере дела сера”, појави се колона разјарених, различито обучених мушкараца, која је јурила кроз кухињу, држећи оружје у рукама пуцајући по плафону и околним зидовима. Кроз страшну буку, ломљаву и мирис барута, летели су комади плочица са зидова, парчићи разбијених тањира, шоља, чаша и светиљки са плафона изнад глава. У општем хаосу заглушујуће буке, разазнавала су се само два људска гласа, и то: урлик наоружаних спојен у једно: „. . . ђе с’ ћетн’ци, мајку вам јебем српску?!” и врисак труднице, који је надвисио сву галаму разјарене руље, која се уз пуцњаву стуштила до оне рафалима већ разрушене сале за доручак, и из ње се, поново врћајући кроз кухињу, уз исти хаос истовремено тражећи од нас да признамо „ђе с’ ћетн’ци”, и не гледајући нас, један преко другог

су уз пуцњаву напустили кухињу. Тог тренутка је и трудница престала да вришти – настао је тајац.

На вратима су се појавила два униформисана лица, са зеленим береткама. Један који је био виши, у ходу је, гутајући гласове, наредио:

„Припрем’те лег’т’мације, хоћ’мо да вас изведемо одавде!”

- Е, сад сам завршила каријеру – помислих!

Високи је прво зграбио директора хотела. Демонстрирајући власт, гурао га је уза зид, уносећи му се у лице. Сиктао је кроз зубе неке речи, од којих се само разазнавало псовање мајке, како они кажу – „ћетн’ћке”. Кад је завршио свој хистерични напад на човека, гурнуо га је свом другу и наставио даље да легитимише. Следећи су, на сву срећу по мене, били она два Холанђанина, који су, онако унезверени од призора у ком су се затекли, покушавали и ногама и рукама, уз гомилу страних речи, али без докумената, да објасне да су странци – што им и није било тешко доказати. У то се умеша и Ерос, италијански новинар, објашњавајући и он да су сви странци, вукући трудницу за лакат, док је она обема рукама придржавала стомак – скоро све четворо су се држали за руке, а Талијан је држао за руке још и човека који је дошао да све легитимише. Сви су у глас, сваки на свом матерњем језику, објашњавали да немају никакве везе са свим тим што се овде дешава и да су страни држављани. Долазио је ред на мене! Шта год да кажем, исто ме чека. Ако ми нађу новинарску легитимацију РТС- а, све је речено! Ако слажем па ме открију, боље да нисам жива. Тражећи решење, бежећи у непокрету, побегла сам у оно од чега сам се плашила да ми се деси. У

страху сам проживела судбину других, видевши себе у њој. Као да сам упловила у другу димензију, која ми је зауставила дах. Поново сам у делићу секунде, плашећи се од такве судбине, доживела сву голготу логораша из западне Херцеговине, са којима сам пре десетак дана разговарала пред камером:

„ . . . до мене је у ћелији била нека жена – наша Српкиња! Никад је нијесам видио! Дијелио нас је само зид ћелије, . . . била је у самици, као и ја. Не знам колико је могла имат’ година, можда између тридес’ и педесет – не знам, то сам процјењивао по јауцима и причи кроз плач, у којој се бранила док су је тукли и силовали. Једном су је чак одједном силовала тројица. Један од њих тројице, толико је тукао, да је цијела ћелија праскала од удараца мушке руке по голом женском тијелу. Имао сам утисак да је, држећи за косу, главом удара о неки предмет, ваљда даске на којима је лежала. Затим је тјерао да буде насмијана и да их њежно милује, а онда, снажно је тукући, давао је примједбе да то није оно што он од ње очекује. Друга двојица су, као разјарене звијери, час се хистерично смијали, час у животињском ропцу, који се проламао кроз ћелију, означавали врхунац ужитка своје болесне и анималне еротике. Та болесна сеанса се увијек завршавала тупим ударцем у тијело, који више није звучао као шамар, прије је то била обувена нога, и на крају пљување жртве уз познати печат – „курво ћетнићка”. По њиховом одласку, дуго у ноћ су се чули њени притајени јецаји рањене душе и јауци који су пратили физички бол тијела. Никад нијесам покуц’о на зид који је дијелио наше двије ћелије. Никад је нијесам упит’о ко је и како је, јер јој ништа нијесам

мог’о помоћ’, а бој’о сам се да јој не одмогнем, јер је увијек неко од њих шет’о испред врата ћелија! Није ни она мене, мада је и она, исто овако слушала све јауке из моје ћелије када су се надамном иживљавали. Цијепали су ми кожу на леђима, дубоко виљушком уцртавајући крст са четири „С”, који су солили, говорећи да ми је то оброк, задовољно развлачећи лице у осмијех хијене. Једног јутра, кад су се отворила врата од њене ћелије, чуо се глас целата, сложен у ону једну нијансу која значи изненађење – „ОПААА, . . . ЦРКЛА ЈЕ КУРВА ЋЕТНИЋКА!” Послије тога, до мене је допирао само звук који је производило мртво тијело, које су, вјероватно за ноге извукли из ћелије. Помислио сам – Боже, хвала Ти што си је спасио!”

СПАС МЕЂУ СТРАНЦИМА

„Немој пласи” – тргну ме, на лошем српском, изговорена реченица колеге из „Коријере дела сера”.

„И она новинар! Знама је” – објашњавао је униформисаноме, вукући ме за руку у њихов круг, спетљано тражећи нешто по џеповима, убрзо сам схватила да је то марамица. Уколико је нашао, по свој прилици већ коришћену, као мусаво дете да је имао пред собом, почео је да ме брише по лицу. Плакала сам, али не због ситуације у којој сам се нашла, што би било логично и што су, сто посто, сви присутни мислили, него због ситуације у коју сам побегла, видећи је као своју судбину. Сав тај сплет околности и једна безимена мученица из ћелије херцеговачког казамата – нека јој је лака црна земља – спасили су ми овог пута живот!

Униформисани је, здраво за готово, прихватио све што је рекао колега Ерос о мени. Ја нисам морала да проговорим ни једну реч. Ко зна шта је мислио?! Можда је био убеђен, због Ероса, да сам и ја странкиња!

„Ајт’ за мно!” – нареди униформисани. У овој његовој реченици, истовремено је било и нечега заштитничког и снисходљивог, желећи да се прикаже у добром светлу пред људима из света, гушећи у себи комплекс провинцијалца упакованог у униформу, која му је давала осећање моћи. „Извешћу вас из хот’ла! Ово наши морају д’ћисте – „ћетн’ци” се крију у свакој рупи, опасно је бит’ у хот’лу!” – подвуче значај своје ангажованости.

Једно за другим, два Холанђанина, трудница, Ерос и ја, пратили смо униформисаног у стопу.

Провлачио нас је кроз узане степенице, неке задње улазе и на крају „утопио” у масу испред хотела. Држали смо се једно уз друго, пролазећи кроз народ, који је притиснуо цео простор, улазећи и излазећи из Скупштине. Ја сам преузела вођство, као најбољи познавалац тог терена, пошто сам одатле толико пута извештавала. Циљ нам је био да уђемо у скупштинску зграду, да би се некако склонили, јер нико није знао где је слободна територија и да ли је уопште више има у Сарајеву. Наравно, слободна територија је овде појам који се различито тумачи и који се одређује према вашој припадности – једном, другом или трећем народу, или боље рећи истом народу, који припада различитим убеђењима или верама. За мене је то био простор који држе Срби, надајући се после синоћњег пута, од ТВ Сарајево до хотела „Холидеј Ин”, да ипак неки део Сарајева и они држе. Скупштина ми је била циљ због телефона, како бих могла да ступим у контакт са РТС-ом и пошаљем извештај о томе шта се у Сарајеву дешава, а и да повратно сазнам неке информације.

Прво смо некако упали у зграду Владе БиХ, кроз неки споредни улаз, на коме...

(Књига се може наручити преко е-маил адресе објављене на сајту, а сви они који су заинтересовани, могу организовати и промоцију ове књиге уз присуство аутора.)

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

886.1 – 31

БАЛЕТИЋ, Милијана

Ексхумација истине : (прелудиј у Сарајеву) / Милијана
Балетић. – Нови Сад : М. Балетић, 2002 (Нови Сад :
Будућност). – 226 стр. ; 20 цм

Тираж 2000.

COBISS-ID 181652743